

DE VRIJESCHOOL VOLOP IN BEWEGING

WELKOM IN...

DE STAAT VAN HET VRIJESCHOOLONDERWIJS

EEN PODIUM VOOR ONTWIKKELINGEN IN EN ROND HET VRIJESCHOOLONDERWIJS

Copyright © 2018 Vereniging van vrijescholen

Eerste druk | Mei 2018

Diederichslaan 25
3971 PA Driebergen

Deze publicatie kan nabesteld worden via het
secretariaat van de Vereniging van vrijescholen.

Tel: +31 (0)343 536 060
E-mail: vereniging@vrijescholen.nl

www.vrijescholen.nl | www.kiezenvoordevrijeschool.nl

WELKOM IN DE STAAT VAN HET VRIJESCHOOLONDERWIJS!

Deze staat is geen cijferkanon of een afgemeten analyse van getallen, toplijsten of internationale vergelijkingen. Ook zegt dit document niets over de algehele staat van het vrijeschoolonderwijs. Stopt u vooral niet met lezen!

Deze Staat van het Vrijeschoolonderwijs is een plek, een podium. Voor leraren, schoolleiders, bestuurders en anderen die binnen de vrijeschoolbeweging actief zijn. Een bühne voor beschouwing, voor visie en ervaring, voor inspiratie. Bedoeld om met elkaar, met ouders, het onderwijsveld, de politiek en de samenleving in dialoog te gaan. Over wat goed onderwijs is, over actuele vraagstukken en over de koers die we samen varen.

Eén van de krachten van de vrijeschool is de dynamiek tussen verbondenheid en eigenheid. Vrijescholen in Nederland hebben een sterke gemeenschappelijke basis: de pedagogische visie. Welke vrijeschool u ook bezoekt, dat gemeenschappelijke is alleen fysiek al overal zichtbaar. Tegelijkertijd heeft iedere vrijeschool een eigen kleur. Schoolteams en leraren geven zelf vorm en invulling aan het onderwijs. Zij maken daarbij verschillende keuzes en leggen andere accenten. Het is deze verscheidenheid die zo belangrijk is bij het samenwerken aan goed onderwijs. Door dialoog en uitwisseling leren we van elkaar en met elkaar.

Zo is deze Staat van het Vrijeschoolonderwijs óók bedoeld. De auteurs die hebben meegewerkt aan deze publicatie zijn allen verbonden door het vrijeschoolonderwijs. Maar zij hebben een eigen geluid, een eigen visie en hebben hun eigen ervaringen. De Staat van het Vrijeschoolonderwijs houdt niet op bij deze publicatie. Leraren, schoolleiders, rectoren en bestuurders zijn iedere dag bezig met allerlei vraagstukken en het vormgeven van onderwijs. Of het nu gaat om gaat om muziek in de klas, toetsen, bewegende klassen, de inspectie, het borgen van vrijeschoolonderwijs of de groei die de meeste vrijescholen doormaken. Onderwijs is dynamisch.

"De vrijeschool anno 2018 staat midden in de samenleving."

De vrijeschool is dynamisch, volop in beweging. Dat toont de toenemende belangstelling voor de vrijeschool. Steeds meer ouders en leerlingen, ook zonder dat zij zelf een vrijeschool-achtergrond hebben, weten de vrijeschool te vinden. De afgelopen tien jaar was er een groei van ruim 35%. Dat is een fantastische ontwikkeling, maar het vraagt ook om introspectie en de borging en doorontwikkeling van het vrijeschoolonderwijs.

Ook het onderwijslandschap zelf is sterk in ontwikkeling. We zien een belangrijk vraagstuk als het gaat om de ruimte en verantwoordelijkheid. Wie gaat er over het onderwijs, wat is de fundamentele opdracht en wie legt daar verantwoording over af? Laten we die vragen vooral beantwoorden vanuit het onderwijsveld en wegblijven bij de neiging om steeds méér te willen centraliseren, te controleren. Er zijn de komende tijd genoeg uitdagingen voor vrijescholen. Bijvoorbeeld als het gaat om de ruimte voor schoolstichting, de ruimte voor de pedagogische visie, het oplopende lerarentekort, segregatie en de vrijheid van onderwijs die steeds weer onder druk komt te staan. Deze en andere thema's worden belicht in De Staat van het Vrijeschoolonderwijs.

Wat volgt is de dialoog. Vrijescholen onderling, maar óók met ouders, in het onderwijsveld en mét de overheid en de Tweede Kamer. Als eerste opmaat voor dit gesprek hebben wij Inge de Wolf, als coördinerend onderwijsinspecteur verantwoordelijk voor De Staat van het Onderwijs, gevraagd een eerste reflectie met ons te delen. Ik dank haar en alle andere auteurs voor het meewerken aan deze publicatie. U wens ik veel leesplezier en ik nodig u uit om met ons, met elkaar en met het onderwijsveld in gesprek te gaan.

Van harte welkom in De Staat van het Vrijeschoolonderwijs!

INHOUDSOPGAVE

Welkom in De Staat van het Vrijeschoolonderwijs! Rian van Dam, voorzitter van de Vereniging van vrijescholen	pagina 3
Bijdrage van de Inspectie van het Onderwijs: 'basis voor dialoog' Inge de Wolf, Projectleider Staat van het Onderwijs, Inspectie van het Onderwijs	pagina 7
Beschouwing op De Staat van het Onderwijs 2016-2017 Jeroen Gommers, bestuurslid Vereniging van vrijescholen, bestuurder SVZH	pagina 9
Groeitrend vrijescholen	pagina 13
Ouderinitiatieven en nieuwe vrijescholen: tussen idealisme en realisme Nicoline Vink, coördinator nieuwe initiatieven van de Vereniging van vrijescholen	pagina 14
Actuele vraagstukken in het vrijeschoolonderwijs Marjanne van der Stok, onderzoeker Vereniging van vrijescholen Maaïke van Gelder, beleidsadviseur Vereniging van vrijescholen	pagina 18
Samenwerken aan onderwijskwaliteit in het voortgezet vrijeschoolonderwijs Artho Jansen, bestuurslid Vereniging van vrijescholen, bestuurder VSZH Sybren Nauta, leraar en Coördinator Conferentie Vrijescholen VO & Platform Wiki VO	pagina 20
Internationale verbinding: op weg naar 100 jaar vrijeschool Frans Ebskamp, bestuurslid ECSWE,, bestuurder SGVVS	pagina 22
Transitie met ICT en techniek in het onderwijs Nadia Demaret, schoolleider Vrijeschool Widar in Delft	pagina 24
Samen bewegen naar onderwijs dat blijft vormen voor het leven Aziza Mayo, lector Waarde(n) van Vrijeschoolonderwijs	pagina 27
Een nieuwe School voor Antroposofische kinderopvang Mirte Madelief van Zundert en Lois Eijgenraam, School voor Antroposofische Kinderopvang	pagina 33
De gouden driehoek, opgroeien in een weefwerk van liefde Manon Berendse, auteur en vrijeschoolouder	pagina 35
Perspectief van een kleuterjuf Nelleke Schreuders, kleuterjuf op Vrijeschool De Vuurvogel in Driebergen	pagina 38
De Bewegende Klas op de vrijeschool Femke Bouwer, leraar Vrijeschool Vredehof in Rotterdam	pagina 40
Kunst om de kunst: de kracht van de verbeelding Sanne Riemers, (muziek)leraar Basisschool Tiliander in Tilburg	pagina 43
De rivier Rob van der Meijden, bestuurder Stichting Vrijescholen Ithaka	pagina 46

INSPECTIE VAN HET ONDERWIJS

BASIS VOOR DIALOOG

Gefeliciteerd met de Staat van het Vrijeschoolonderwijs. Een prachtige stap, vind ik. Met dit initiatief laten de vrijescholen zien waar ze mee bezig zijn en wat hun perspectief is op goed onderwijs. De publicatie is een bundeling van bevindingen en reflecties van een brede groep aan betrokkenen. De onderwerpen zijn relevant en divers, over de vorming voor het leven tot de groei van het vrijeschoolonderwijs. Veel aandacht is er ook voor de professionalisering van docenten, kwaliteitsborging en identiteit. Sommige bijdragen zijn gebaseerd op gegevens, andere zijn meer persoonlijke ervaringen. Deze diverse 'Staat van het Vrijeschoolonderwijs' vormt daarmee een prachtige aanzet om het gesprek aan te gaan met andere betrokkenen in het onderwijs, met andere scholen, met de politiek en met de samenleving.

DE STAAT ZET AAN TOT REFLECTIE

Met deze Staat van het Vrijeschoolonderwijs kijken vrijescholen ook naar zichzelf en hun rol in het Nederlands onderwijs. Deze reflectie getuigt van veel lef en maakt deze publicatie bijzonder. Ik hoop dat anderen het voorbeeld van de vrijescholen gaan volgen en ook hun eigen 'Staat van' gaan maken. Mijn persoonlijke ervaring, en ook die van andere Staten, is dat het je als organisatie ook veel oplevert. Je leert er namelijk niet alleen wat over ontwikkelingen en perspectieven, maar gaat automatisch ook over je eigen rol in het onderwijs nadenken. En bedenken wat jouw specifieke bijdrage is aan goed onderwijs voor leerlingen en studenten. Dit is soms confronterend en niet altijd makkelijk.

Door de Staat van het Onderwijs zijn we bij de inspectie de afgelopen twee jaren na gaan denken wat onze rol is bij de oplopende kansenongelijkheid. Welk gedrag stimuleren wij op scholen? Belonen we scholen die kansen bieden wel voldoende? En stimuleren we niet onbewust de oplopende kansenongelijkheid? Eenzelfde puzzel leverde de recente Staat van het Onderwijs op. Daarin vonden we dat, op de lange termijn, de leerprestaties van leerlingen geleidelijk dalen. Maar hoe kan het dat we als inspecteurs tegelijkertijd steeds positiever zijn geworden over scholen? Kijken we wel naar de goede dingen en kijken we wel goed genoeg? Of kunnen scholen steeds beter door de inspectie-hoepel springen, zonder dat het onderwijs en de prestaties van leerlingen verbeteren? Allemaal confronterende en uitdagende puzzels, die soms ongemakkelijk zijn maar je aan het denken zetten. En je laat leren, als inspectie, vereniging, gemeente of wie dan ook.

PUZZELS VOOR VRIJESCHOLEN

De recente ontwikkelingen in ons Nederlandse onderwijsstelsel betekenen specifiek voor vrijescholen ook een paar puzzels. Twee springen eruit; een uitdagende en een meer confronterende puzzel. De uitdagende puzzel gaat over het plezier en de motivatie om te leren bij leerlingen. Vergeleken met leerlingen uit andere landen, zijn Nederlandse leerlingen weinig gemotiveerd om te leren. Zo hebben Nederlandse basisschoolleerlingen veel minder plezier in lezen dan leerlingen in andere landen (PIRLS, 2017). Ook lezen ze minder vaak een boek. En ook zijn VO leerlingen minder gemotiveerd om te leren dan leerlingen in andere landen, ze hebben er minder plezier in (PISA-onderzoek). Hoe kan dit? Waarom is dit zo? En wat kunnen we eraan doen?

Ik zou heel graag willen weten of de gebrekkige motivatie om te leren en lezen ook geldt voor leerlingen op vrijescholen. Het zou zo maar kunnen dat leerlingen op vrijescholen meer gemotiveerd zijn en meer plezier in lezen en leren hebben. Is dit het geval? Zijn vrijescholen in staat leerlingen meer te motiveren dan andere scholen? Lezen leerlingen op vrijescholen vaker en met meer plezier een boek? En kijken zij wel uit naar de lessen en het leren? Kan het vrijeschoolonderwijs hier als goed voorbeeld dienen en zo ja, waar ligt dat dan aan? En als het zo is, hoe kunnen andere scholen hiervan leren? En wat als leerlingen op scholen met andere concepten meer gemotiveerd zijn? Kunnen en willen vrijescholen hier dan van leren?

De meer confronterende puzzel voor de vrijescholen betreft de schoolkeuze van ouders en segregatie. In de recente Staat van het Onderwijs (2018) laat de inspectie zien dat ouders en leerlingen steeds vaker voor scholen met 'ons soort mensen' kiezen, dat sociaal-economische segregatie in het onderwijs toeneemt en dat er bubbles van gelijkgestemden ontstaan. Voor leerlingen betekent dit dat ze leerlingen uit een ander milieu op school minder vaak tegenkomen.

De veranderde keuzepatronen en segregatie gelden voor vrijescholen sterker dan voor veel andere scholen. Ouders kiezen vaker dan voorheen voor vrijescholen, een plek op een vrijeschool is steeds gewilder. De sterke groei van vrijescholen laat dit ook duidelijk zien. Tegelijkertijd zijn het vooral hoger opgeleide gezinnen die kiezen voor vrijescholen. Doen zij dit omdat de filosofie en onderwijskwaliteit ze aanspreekt? Of doen ze dit omdat ze hun kind graag naar school laten gaan met 'gelijkgestemden' (lees: academisch, 'wit')? Met de recente groei draagt het vrijeschoolonderwijs onbewust bij aan de toenemende segregatie in het onderwijs. Is dit ook zo bedoeld? Spreken jullie hier met elkaar over? Wat vinden leraren en schoolleiders op vrijescholen van de toenemende segregatie of is dit (nog) geen thema? En zijn er vrijescholen die segregatie actief bestrijden, bijvoorbeeld door te sturen op een meer gemengde leerlingpopulatie en/of het ontmoeten van leerlingen uit andere milieus?

'STAAT VAN' ALS BASIS VOOR DIALOOG

Deze twee voorbeelden laten zien dat het beschrijven van ontwikkelingen en perspectieven aanzet tot nadenken en aanzet tot reflectie. Met deze bijdrage heb ik willen laten zien dat een 'Staat van' niet alleen vragen oproept, maar ook meer confronterende puzzels oplevert. Mede hierom vind ik het zeer te prijzen dat de Vereniging van vrijescholen een eigen 'Staat van het vrijeschoolonderwijs' heeft gemaakt.

Ik hoop zeer dat deze Staat ook anderen tot denken aanzet. Het is een goede basis voor dialoog. Laten we zorgen dat deze dialoog niet beperkt blijft tussen vrijescholen onderling. Deze Staat is ook een goede basis voor gesprekken met andere scholen, het bredere veld, de politiek, de overheid en de wetenschap. Ik zie jullie uitnodiging graag komen!

Inge de Wolf

Projectleider Staat van het Onderwijs
Inspectie van het Onderwijs

Bijzonder hoogleraar Onderwijsstelsel
Universiteit Maastricht

BESCHOUWING OP DE STAAT VAN HET ONDERWIJS

“Onderwijs maken vanuit de wil de leerlingen voor te bereiden op de wereld van de toekomst.”

Gevraagd naar de staat van het vrijeschoolonderwijs mogen we gerust zeggen dat het goed gaat. Vanzelfsprekend, er is altijd genoeg werk aan de winkel. De vragen die de samenleving aan het onderwijs, dus ook aan het vrijeschoolonderwijs stelt, veranderen. Dat vraagt met regelmaat om herbezinning en onderwijsontwikkeling. En daar wordt op dagelijkse basis aan gewerkt. Maar het gaat goed en dat toont zich onder meer doordat steeds meer ouders en kinderen de vrijeschool weten te vinden. En dat komt weer omdat het vrijeschoolonderwijs staat voor de brede ontwikkeling van leerlingen. Ouders en kinderen kiezen daarvoor.

In contrast hiermee zien we de berichtgeving dat ‘het Nederlandse onderwijs afglijdt’. Dat was door de bank genomen de headline als reactie op het rapport *De Staat van het Onderwijs*¹ afkomstig van de onderwijsinspectie. De kranten namen het negatief geladen persbericht van de inspectie over. Wie de tussenkopjes van het rapport leest, is net zo gealarmeerd: ‘blijft achter, stagneert, grote verschillen, nog te laag, lange termijn daling, minder tevreden, scheve verdeling’. Ook de reactie uit het onderwijsveld is opvallend. Er klinkt iets van een schuld bewustzijn. In een column van de PO-Raad wordt het een wake-up call genoemd. Er is een enkel tegengeluid. Bijvoorbeeld van de VO-Raad. Die geeft aan dat de staat een te negatief beeld geeft van het onderwijs in Nederland.

Wat is er aan de hand? Waarom die negatieve beeldvorming? Mijn stelling is dat ons mooie Nederlandse onderwijs in zijn veelkleurigheid daarmee minder recht wordt gedaan. Als we het rapport echt gaan lezen dan zou ook een andere kop passend kunnen zijn: ‘Nederlandse onderwijs in goede staat! Genoeg ruimte voor verbetering’. Of zoals een letterlijk overgenomen citaat uit het rapport: “Leerlingen zijn in weinig landen zo gelukkig en gaan over het algemeen ook met plezier naar school”. Laten we leren van de diversiteit in het Nederlandse onderwijs. Leren van wat wel goed gaat en beter kan en beter moet. Van welke richting of inrichting de scholen ook zijn. Ze kunnen leren van elkaar. Wat hebben vrijescholen te leren van elkaar en anderen en wat kunnen ze het Nederlands onderwijs leren? Dat is een waardevolle dialoog.

PRESTATIES ONDER DRUK

De inspectie constateert dat het onderwijs in Nederland gestaag achteruit gaat. Dat wil eigenlijk zeggen dat de toetsscores gelijk blijven, maar dat we langzaam wat dalen op de internationale ranking als gevolg van hogere scores van andere landen. De terugloop op taal en rekenen wordt betiteld als het ‘afglijden van het onderwijs’. Ook het presteren van slimmere leerlingen zou veel hoger moeten. Opmerkelijk is deze terugloop wel, want door de sturing van de Rijksoverheid is de afgelopen 10 tot 15 jaar juist rekenen en taal centraal gesteld in het onderwijs. Door de Onderwijsraad is in 2013² een groot vraagteken gezet in het rapport ‘Een smalle kijk op onderwijskwaliteit’. Nu ligt er een rapport, waarin feitelijk wordt gezegd dat we met al die aandacht voor taal, rekenen en excellentie niet tot een verhoging van de prestaties zijn gekomen. Er wordt zelfs geconcludeerd dat “Nederlandse leerlingen bijzonder weinig plezier in lezen hebben: in geen van de vijftig landen lezen leerlingen met zo weinig plezier als in Nederland”. Wat gaat hier allemaal mis? Moet plezier in leren en lezen gezien worden als bijvangst of moet het gezien worden als primaire basisbehoefte om maximaal te kunnen ontwikkelen?

Binnen het vrijeschoolonderwijs zou ik het plezier in lezen graag willen toetsen bij onze leerlingen. Plezier in lezen is een kostbaar goed. De visie van de vrijeschool is niet geladen met de ambitie om hoog te scoren op internationale rankings van toetsen, maar komt vanuit de wil de leerlingen voor te bereiden op de wereld van de

¹ <https://www.onderwijsinspectie.nl/onderwerpen/staat-van-het-onderwijs>

² <https://www.onderwijsraad.nl/publicaties/2013/een-smalle-kijk-op-onderwijskwaliteit/item7042>

toekomst. En de vraag die gesteld mag worden is of de focus op taal en rekenen de oorzaak is van teruglopende prestaties voor natuur en techniek, cultuureducatie en bewegen? Het is logisch dat wanneer je daar op school minder aandacht aan kunt besteden, leerlingen daar ook minder van weten en er minder goed in worden.

VERSCHILLEN WORDEN GEZIEN ALS PROBLEEM

Leerlingen scoren verschillend op toetsen en scholen ook. De ene school doet het beter dan de andere school op bepaalde onderdelen van het curriculum. Het feit dat die verschillen er zijn lijkt een ontdekking in deze Staat van het Onderwijs. Zo schetst een tussenkop in het rapport: 'Meer leerlingen met méér en minder burgerschapskennis'. Die verschillen worden vervolgens gezien als een probleem. Dat is best een begrijpelijke gedachtegang vanuit rendementsdenken dat vraagt om de perfecte school. Als er scholen zijn die op een bepaald stuk de beste resultaten boeken, dan kopiëren we dat gewoon voor iedere school. Dat lijkt het plan. Maar eerdere ervaringen laten zien dat dit niet werkt. Zo gold dat bijvoorbeeld voor het 'studiehuis', dat zo goed werkte op een school in Hilversum, maar niet geschikt was voor het hele voorgezet onderwijs in Nederland. De inspectie schrijft dat er een nationale visie op wat goed onderwijs is, wordt gemist. Wat zou zo'n visie ons kunnen brengen? En welk risico schuilt daarin? Zo'n nationale visie brengt een eenvormiger onderwijs met vastomlijnde criteria om je aan te houden, een nationaal curriculum, strakke voorschriften voor leraren. Waarschijnlijk zorgt het voor betere toetsscores, een duidelijkere instructie voor leraren, daardoor een lagere werkdruk en een betere controleerbaarheid van het onderwijs zelf. Maar het zou ten kosten gaan van de keuzevrijheid in het onderwijs, het kiezen voor onderwijs dat bij je past. Het betekent minder eigenaarschap bij de leraar, minder ruimte om onderwijs te ontwikkelen en minder dynamiek in het Nederlandse onderwijs. Meer van hetzelfde dus.

SEGREGATIE

Keuzevrijheid is een motor achter de Nederlandse onderwijsontwikkeling. Maar het heeft ook ongewenste gevolgen, zoals de segregatie in het onderwijs. Terecht dat de inspectie hier aandacht voor vraagt in het rapport. In segregatie zit namelijk een persoonlijk en maatschappelijke onrechtvaardigheid. Dat het verdelen van kansen afhangt van je achtergrond, dat willen we absoluut niet.

De segregatie lijkt steeds meer samenhang te vertonen met het opleidingsniveau en het inkomen van de ouders. Een maatschappelijk mooi resultaat is dat migratieachtergrond er steeds minder toe doet. Algemeen bijzondere scholen, waaronder vrijescholen, dragen relatief veel bij aan segregatie langs sociaal-economische lijnen, schrijft de inspectie. Terwijl in de regel eronder terecht staat dat ouders en leerlingen verschillen in het belang dat zij hechten aan bepaalde didactische concepten. Het zijn dus niet de scholen die segregatie veroorzaken, maar scholen die een uitdrukking zijn van de vrije onderwijskeuze.

Het is een misvatting dat ouders kiezen voor een school omdat ze daar alleen 'ons soort mensen' tegenkomen. Uit verschillende wetenschappelijke onderzoeken weten we dat ouders zich juist thuis voelen in een school met leerlingen met diverse achtergronden. Sterker nog, uit onderzoek van de Vereniging van vrijescholen uit 2015³ naar keuzemotivatatie bij ouders en leerlingen, blijkt dat zij soms twijfelen over de vrijeschool omdat de scholen te 'wit' zijn. Daar ligt een opdracht voor de vrijescholen. Die opdracht kunnen we met vertrouwen aannemen met zoveel zusterscholen over heel de wereld. Maar het feit dat er steeds meer hoger opgeleide ouders kiezen voor de vrijeschool laat zien wat zij verstaan onder onderwijskwaliteit. En daarvan kunnen andere scholen weer leren. Onafhankelijk van wie er nu precies op school zit. En mooi voorbeeld van het aanpakken van segregatie gaf Anja Vink⁴ in de Correspondent naar aanleiding van de staat: Het voorbeeld komt uit Engeland waar men succesvol is geweest in het laten 'verkleuren' van zwarte scholen door ervoor te zorgen dat deze scholen van de hoogste kwaliteit zijn.

³ <http://www.vrijescholen.nl/kiezen-voor-de-vrijeschool>

⁴ <https://decorrespondent.nl/anjavink>

VERBETER HET PEDAGOGISCH KLIMAAT!

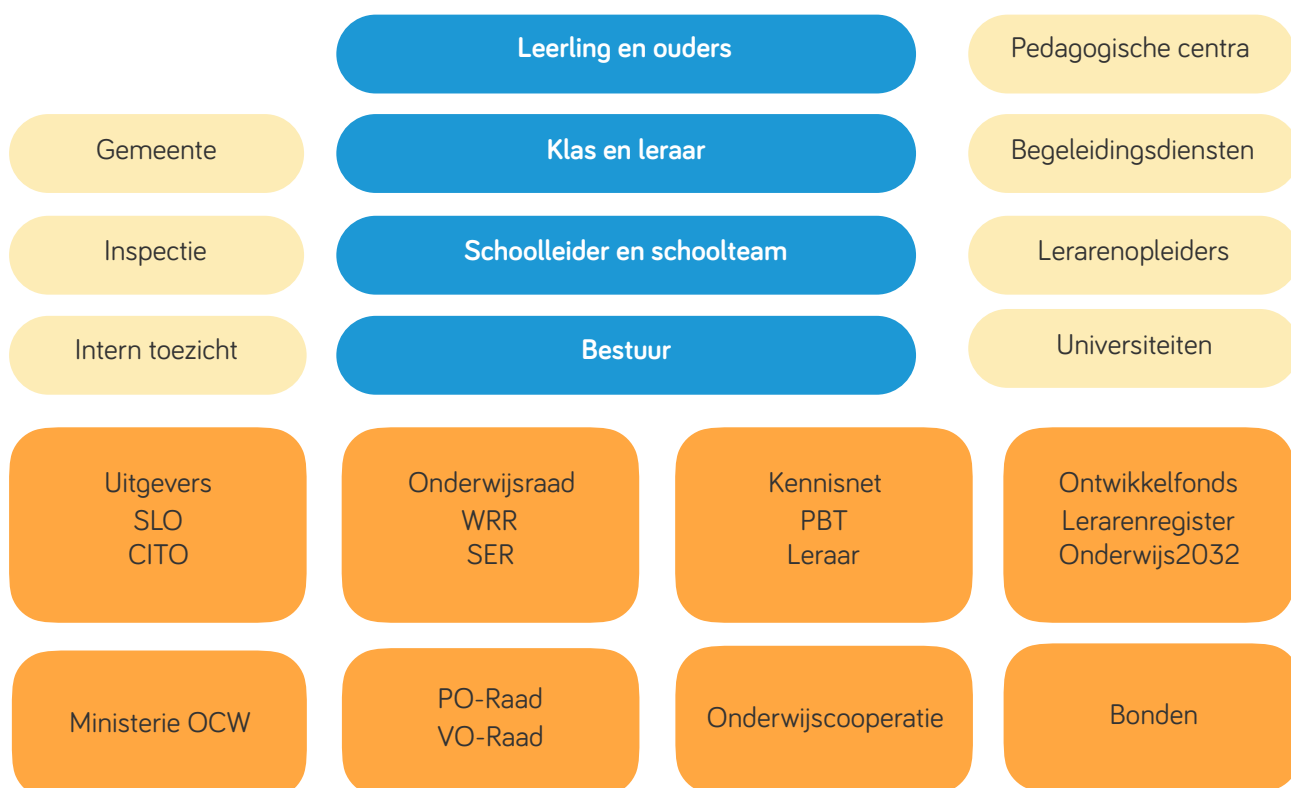
Het slotstuk van het rapport laat zien waar de politieke discussie werkelijk over gaat, namelijk 'het evenwicht tussen autonomie en centrale sturing'. Zijn de keuzes die ouders maken voor onderwijs wel te vertrouwen? Dat is eigenlijk de vraag die daaronder ligt. Maar wat moet je nu centraal organiseren en wat vooral niet?

Het formele kerncurriculum kun je prima op nationaal niveau vormgeven. Je kan daarin leerdoelen en leerlijnen met elkaar opstellen, uiteraard door het organiseren van een brede dialoog. Maar wat niet zal werken is dat dit curriculum verwordt tot een allesomvattend leerplan. Bij het vormgeven van het curriculum moet het vooral gaan om het afbakenen van die opdracht. Tegelijkertijd moet er ruimte gemaakt worden voor de invulling door scholen zelf. Ontwikkel zelf het leerplan, de samenhang der dingen en vooral een goed pedagogisch klimaat. Daarmee zorgen leraren, ouders en leerlingen er samen voor dat een leerling zich thuis voelt op school. Dat gaat over zelfvertrouwen, geluk, over passie en zín hebben om te leren. Dit zijn de belangrijkste factoren voor schoolsucces. Helemaal wanneer een leerling dat niet van huis uit mee krijgt, dan ligt daar zeker een rol voor de school.

Wat uit beeld is geraakt door het rendementsdenken is menswording, identiteit en de betekenis die dat heeft in en voor het onderwijs. Door stelselmatig in te zetten op het verhogen van de toetsscores verwachten we betere schoolloopbanen en betere maatschappelijke kansen. En we zijn terecht bezorgd als dit niet goed blijkt te werken. Maar het is onterecht dat we daar vervolgens verbaasd over zijn. Er moet dus (ook) een andere knop zijn waar we aan kunnen draaien: het pedagogisch klimaat van de school. De inspectie zou een pleidooi moeten houden voor de verbetering daarvan!

ONDERWIJSINNOVATIE DOOR LERAREN

In het vrijeschoolonderwijs is de belangrijkste rol weggelegd voor leraren. Zij komen steeds meer op voor hun eigen beroep en zoeken daar terecht méér waardering voor. Echt serieus genomen worden en erkenning krijgen voor de hoofdrol die zij spelen als ontwerpers van het Nederlandse onderwijs. Er is een enorme, afleidende bestuurlijke drukte om scholen heen. Er zijn veel spelers met uiteenlopende belangen die invloed uit oefenen op scholen en sturend zijn (zie de figuur hieronder).

Leerlingen leren in dialoog met de leraar. Die inspireert hen tot leren en ontwikkelen door wie hij is, door zijn pedagogisch vernuft en als ontwikkelaar van goed onderwijs. Geef deze leraren de ruimte voor die onderwijsontwikkeling én voor hun eigen ontwikkeling. Dat betekent investeren: in tijd én in salaris.

LERARENTEKORT

Die aantrekkelijkheid van het beroep, het salaris en de ruimte voor ontwikkeling zijn belangrijke aspecten om het oplopend lerarentekort aan te pakken. Vrijescholen hebben daar net als andere scholen mee te maken. Meer nog wellicht vanwege de bovengemiddelde groei van de afgelopen jaren. Hoewel steeds meer leraren een loopbaan ambiëren in het vrijeschoolonderwijs en er met andere partijen wordt samengewerkt op het gebied van opleiding en bijscholing van jonge leraren en zij-instromers, blijft dit een serieus actueel vraagstuk.

“Vrijescholen zijn, net als veel andere scholen, beducht voor het risico

van een nationaal en voorschrijvend curriculum.

De vrijheid van onderwijs staat onder druk!”

VRIJHEID VAN ONDERWIJS

In retrospectief. Het afgelopen decennium is er steeds meer aandacht uitgegaan naar de inhoud van het basiscurriculum en het verhogen van de opbrengsten op cognitieve vakken. De ambities van achtereenvolgende kabinetten om tot de top vijf op de PISA-ranking te behoren speelden een dominante rol. Als we de basisvaardigheden bij alle leerlingen omhoog zouden krijgen, dan zouden we ook zorgen voor hogere kansen voor alle leerlingen en een ‘hogere’ opbrengst van het onderwijs. Dat was het idee. Blijkbaar hebben we, als we naar de cijfers van de inspectie kijken, gehandeld op basis van tenminste een gedeeltelijk verkeerde analyse.

Uit de PISA-ranking van ruim tien jaar geleden bleek Nederland wereldkampioen van de middenmoot. We kregen het voor elkaar de grootste groep leerlingen op het middenniveau van cognitieve ontwikkeling te krijgen. Daar hadden we ook onze ranking in de top 10 van taal en rekenen aan te danken. Internationaal was en is daar interesse en bewondering voor. Nederland kreeg het toen voor elkaar om met een relatieve sturingsvrijheid (vrijheid van onderwijs) de grootste groep leerlingen naar dit niveau te krijgen.

Kijk dus goed naar de zegeningen van de vrijheid van onderwijs, de diversiteit van het onderwijs en wat dat Nederland gebracht heeft als het gaat om het creëren van kansen voor leerlingen en voor hun identiteitsontwikkeling. Vrijescholen zijn, net als veel andere scholen, beducht voor het risico van een nationaal en voorschrijvend curriculum. De vrijheid van onderwijs staat onder druk!

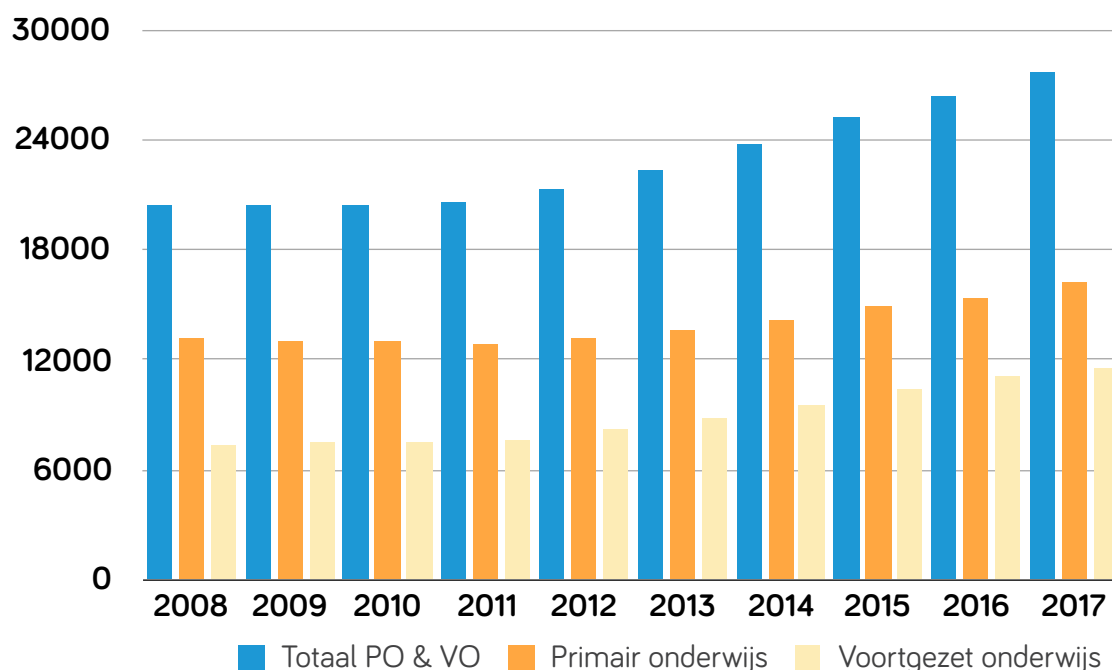
GROEITREND VRIJESCHOLEN

TELGEGEVENS SCHOOLJAAR 2017/2018

- 27.649 leerlingen volgen vrijeschoolonderwijs in Nederland
- 16.140 leerlingen gaan naar de vrijeschool in het primair onderwijs
- 11.509 leerlingen gaan naar de vrijeschool in het voortgezet onderwijs

Groeitrend in %	Laatste jaar 2016-2017	Laatste 5 jaar 2013-2017	Laatste 10 jaar 2008-2017
Primair onderwijs	4,99%	19,08%	22,31%
Voortgezet onderwijs	4,15%	30,41%	58,26%
Totaalbeeld	4,64%	23,55%	35,08%

GROEI VRIJESCHOLEN IN AANTAL LEERLINGEN

AANTAL VRIJESCHOLEN

- Er zijn 83 locaties voor vrijeschoolonderwijs in het primair onderwijs
- Er zijn 23 locaties voor vrijeschoolonderwijs in het voortgezet onderwijs
- In totaal wordt op 106 locaties vrijeschoolonderwijs gegeven. Daaronder vallen vrijescholen met een eigen BRIN-nummer, dislocaties van vrijescholen, leerroutes gebaseerd op vrijeschoolprincipes en vrijeschool afdelingen in het voortgezet onderwijs

TUSSEN IDEALISME EN REALISME

OUDERINITIATIEVEN & NIEUWE VRIJESCHOLEN

De vrijescholen in Nederland groeien als sterk. Uit de cijfers van de Vereniging van vrijescholen blijkt dat het aantal leerlingen op vrijescholen in de afgelopen 10 jaar gegroeid is met ruim 35%. Er kwamen in die periode meer dan 7.000 leerlingen bij, verdeeld over primair onderwijs en het voortgezet onderwijs. Dit zijn opmerkelijke cijfers, zeker wanneer je dat afzet tegen de landelijke trend. Deze groei zorgt vaak ook voor enorme uitdagingen. In dit artikel geef ik een inkijkje in het reilen en zeilen van initiatieven en nieuwe vrijescholen.

OUDERINITIATIEF

Als *Coördinator Nieuwe Initiatieven* voor de Vereniging van vrijescholen ondersteun ik de groei van het vrijeschoolonderwijs in Nederland. De laatste jaren ontstaan overal in Nederland oudergroepen die een vrijeschool willen voor hun kinderen. In grote delen van Nederland is er vraag naar vrijescholen: in stedelijke gebieden, in nagenoeg alle provincies en zelfs in krimpgebieden.

In januari 2018 stonden in Amsterdam meer dan 1.200 potentiële leerlingen ingeschreven bij de verschillende ouderinitiatieven. Die leerlingen konden niet geplaatst worden op bestaande vrijescholen. Maar ook in kleinere gemeentes is er veel belangstelling. Het ouderinitiatief in Castricum kwam in 2017 bijvoorbeeld tot meer dan 200 intentionele aanmeldingen en opende dit schooljaar de deuren.

WAAR KOMT DIE INITIATIEFKRACHT VANDAAN?

Laat ik beginnen bij mezelf. Toen ik in 2013 een nieuwe school zocht voor mijn kinderen, wilde ik graag een school waar leerlingen zich breed kunnen ontwikkelen. Een school met de nadruk niet alleen op het cognitieve en doelmatige, maar met ruimte voor persoonsontwikkeling. Zodat mijn kinderen veerkrachtige mensen kunnen worden, met vertrouwen in zichzelf en met een open houding naar de wereld. Als ouder kan ik niet voorspellen wat toekomst van mijn kinderen gaat vragen, maar ik kan ze wel zo goed mogelijk uitgerust op pad sturen.

Ik wilde een school waar mijn kinderen hun wilskracht ontwikkelen en ontdekken waar ze warm voor lopen.
Een school waar jonge kinderen mogen spelen en hun verbeelding gebruiken.
Een school waar kinderen bewegen tijdens de lessen, niet alleen bij gym.
Een school met aandacht voor de natuur en respect voor de wereld om ons heen.
Een school waar creatieve vakken vast onderdeel zijn van het lesprogramma en niet pas aan bod komen als de leervakken zijn afgerond. Waar verhalen verteld worden en waar kinderen het plezier van het leren leren kennen.

Toen bleek dat zo'n school bestond! Een vrijeschool. Prachtig! Alleen... niet op haalbare afstand van mijn huis.
Dus ik moest aan de slag. Om een school te starten waar ik echt achter stond. En zo begonnen veel ouderinitiatieven voor nieuwe vrijescholen in heel Nederland.

TUSSEN IDEALISME EN REALISME

In de praktijk blijkt het echter behoorlijk lastig om een nieuwe vrijeschool te starten. Initiatieven lopen aan tegen wetgeving voor de stichting van nieuwe scholen of tegen de hoge kosten om een bestaande school te laten doorgroeien. Oudergroepen zijn er vaak jaren mee bezig. Met onderzoek, lobby, animo peiling, communicatie, gesprekken met schoolbesturen en de aanvraag bij gemeenten en het ministerie van Onderwijs. Wat een tijdsinvestering en capaciteiten zijn hiervoor nodig! En doorzettingsvermogen.

Om deze oudergroepen te ondersteunen heeft de Vereniging van vrijescholen in januari 2018 een handreiking uitgebracht: Initiatieven voor Nieuwe Vrijescholen; Tussen Idealisme en Realisme. Het betreft een stappenplan waarin de verschillende fases en opties aan bod komen tussen van de eerste stap van het initiatief tot aan de start van de vrijeschool. Deze handreiking wordt aan initiatiefgroepen ter beschikking gesteld om ze verder op weg te helpen.

Initiatiefkracht

- Vanaf 2013 telde de Vereniging van vrijescholen bijna 50 ouderinitiatieven voor het uitbreiden van bestaande vrijescholen (dislocaties) en het oprichten van nieuwe vrijescholen
- Sindsdien zijn er 18 locaties in Nederland bijgekomen waar vrijeschoolonderwijs gegeven wordt.
- 9 nieuwe locaties in het primair onderwijs en 9 nieuwe locaties in het voortgezet onderwijs.

STICHTING NIEUWE VRIJESCHOLEN

Een enkele keer lukt het ouders om een nieuwe vrijeschool te stichten via het zogenaamde Plan van Scholen, de route waarmee een zelfstandige school wordt inclusief een registratie (BRIN-nummer) en daarmee bekostiging ontvangt van het ministerie van Onderwijs. Het afgelopen jaar werkte dat voor twee nieuwe vrijescholen in het basisonderwijs: in Castricum en in Oss.

't Kleurenbos in Oss

Noel Sannen in Oss is er 4 jaar mee bezig geweest, een hele klus als moeder van 6 kinderen. Zij wilde een vrijeschool omdat kinderen op zoveel aspecten van zichzelf ontwikkelen en leren kennen. 'Daardoor staan ze heel stevig in de maatschappij'.

Vrijeschool Castricum

In Castricum kwam een akkoord van het ministerie van Onderwijs voor het stichten van een nieuwe vrijeschool. Initiatiefnemers Carrie Duijn-Boergonje en Jacqueline Braak hebben jaren hard gewerkt en waren sterk gemotiveerd: 'Er wordt op een vrijeschool echt naar het gehele kind gekeken, zonder oordeel, met rust en aandacht. Kinderen krijgen een rijk gevuld onderwijsprogramma aangereikt en daarmee ook alle ruimte om zich als mens te ontwikkelen.'

VRIJESCHOLEN HEBBEN EEN EIGEN KLEUR

Vaak geven initiatiefnemers een eigen 'kleur' aan de school. Op de nieuwe Vrijeschool 't Kleurenbos, gestart in september 2017, neemt natuurbeleving een centrale rol in: iedere woensdag is er de *Buitendag* voor de hele school, ongeacht de weersomstandigheden. Kinderen beleven zo écht de natuur! Bovendien is deze jonge school nu al een IKC: er is nauwe samenwerking met de peutergroep en de BSO die werken vanuit dezelfde pedagogie.

Op Vrijeschool Castricum is veel aandacht voor beweging. En er wordt lesgegeven met 'De Bewegende Klas': in de klassen staan geen tafels en stoeltjes, maar zitkussens en houten banken. Hierdoor ontstaat een grote vrije ruimte om veel in te bewegen. Gedurende dag wordt in een parcours, een kring, een rij-opstelling of een groepsopstelling gewerkt en geleerd. Het uitgangspunt: om goed te leren is het belangrijk de lichamelijke zintuigen goed te ontwikkelen. Net als in Oss, zijn er in Castricum ook vaste buitendagen, waarbij de kinderen onder (bijna) alle weersomstandigheden in de natuur zijn.

Vrijeschool Amsterdam Oost (VSAO) heeft ook een heel eigen identiteit. Deze school legt inhoudelijk de nadruk op intercultureel Vrijeschoolonderwijs. De school, die gevestigd is in een openbare basisschool in een oude stadswijk, waar veel scholen krimpen, wil een afspiegeling zijn van het cultureel diverse stadsdeel Amsterdam Oost. 'Een school geworteld in de buurt, met takken naar de wereld', aldus initiatiefnemer Anouk Piket.

DEPENDANCE OF SAMENWERKING

De vrijescholen in Castricum en Oss zijn uitzonderingen als het gaat om het stichtingsproces. Meestal is het door de huidige wetgeving niet mogelijk om een nieuwe vrijeschool te stichten. Vrijeschool Amsterdam Oost is hiervan een duidelijk voorbeeld. Ondanks de bijna 700 intentionele aanmeldingen in de animopeiling, voldeed dit initiatief niet aan de voor de wet benodigde prognoses. Bart Hurkxkens, van het vrijeschoolbestuur Stichting Geert Groote School, zag wél de potentie en de drive van de initiatiefgroep, maar uitbreiding met een dependance was een te grote financiële investering. Uiteindelijk is een bijzondere oplossing gevonden in samenwerking met Stichting Openbaar Primair Onderwijs STAIJ, niet een voor de hand liggende combinatie in het licht van de verschillende onderwijsvormen. Toch zien beide besturen een voordeel in deze oplossing: ze hebben gezamenlijk de ambitie uitgesproken om 'met deze samenwerking een baanbrekende factor te zijn in de huidige problematiek van segregatie op de Amsterdamse scholen.' Vrijeschool Amsterdam Oost is in april 2018 gestart met drie kleine groepen en zal langzaam groeien tot een volwaardige school.

Voor grotere (vrijeschool)besturen is het soms wel mogelijk om de investering van een dependance te dragen. Dit gebeurde recent in het basisonderwijs in Rotterdam en Haarlem. Helaas zijn er ook veel gebieden in Nederland waar feitelijk meer dan voldoende vraag van ouders is naar vrijeschoolonderwijs, maar waar de (wettelijk voorgeschreven) prognoseberekningen de werkelijke situatie niet weergeven. Als er geen nieuwe vrijeschool kan worden gesticht, zoeken ouders vaak naar andere manieren om aan de vraag naar vrijeschoolonderwijs te voldoen. Ze kloppen aan bij een bestaand schoolbestuur met de vraag om in samenwerking toch mogelijk te maken dat er een vrijeschool komt.

VOORTGEZET ONDERWIJS

Dit gebeurt veel in het voortgezet onderwijs, waar in de praktijk geen nieuwe vrijescholen kunnen worden gesticht. Toch is ook in het voortgezet onderwijs de vraag van ouders naar vrijeschoolonderwijs groot. Vaak zijn het de ouders en de leerlingen van vrijescholen in het primair onderwijs, waar de eerste vragen ontstaan. Het vrijeschool curriculum is immers een doorlopende leerlijn vanaf de kleuterklassen t/m het 18e jaar van een kind, met tal van verbindingen in de lesstof en de vakken in die leerjaren. Veel ouders zien het als een gemis als hun kind na groep 8 (lees: klas 6 op de vrijeschool) niet langer naar een vrijeschool kan.

De afgelopen jaren zijn op veel plaatsen in Nederland vrijeschool-afdelingen gestart in het voortgezet onderwijs. Voorbeelden zijn o.a. Delft, Deventer, Heerlen, Vlissingen en Culemborg. Dit zijn zeer spannende processen, waar telkens alle belangen tegen elkaar moeten worden afgewogen. De ouders willen graag écht vrijeschoolonderwijs, waarin alle uitgebalanceerde aspecten van het onderwijsconcept worden ingezet. Schoolbesturen kijken naar de financiële risico's en investeringen: de voorfinanciering van een groeiende VO school loopt op tot zeker een miljoen euro. Daar tussenin laveren de leraren: tussen ouders en leerlingen, tussen ontwikkelingsgericht en opbrengstgericht werken, in een vertaalslag naar collega's en organisatie. Een ingewikkelde situatie vaak, maar ook met nieuwe opbrengsten in de samenwerking.

Vrijeschool Vlissingen

Ilona Vervloet, Coördinator Vrijeschool Vlissingen: 'Een Vrijeschool-afdeling starten 'from scratch' onder een regulier schoolbestuur, vraagt om pioniersgeest en enige ondernemers-zin. Je moet kunnen verdragen, geduld hebben, continu inspelen op, en doorgaan. Je moet de verbinding leggen met je omgeving, zoeken naar een ingang, naar een gemeenschappelijke taal. Dat is een paradox: geen eiland vormen, maar ook niet verwateren. Ruimte geven en ruimte nemen. Ga daar maar aan staan!'

Wetgeving in de maak

Het wetswijzigingsvoorstel 'Meer Ruimte voor Nieuwe Scholen' zal mogelijk verandering brengen in de manier waarop vrijescholen in Nederland kunnen starten. Met name de voorgeschreven prognoseberekening zit de schoolstichting van vrijescholen in de weg. Hopelijk gaat de nieuwe wet meer recht doen aan de feitelijke belangstelling voor de vrijeschool.

STERKE MOTIVATIE EN WIL

Uit de verhalen en ervaringen van ouders en leraren blijkt steeds weer een ongelooflijke wil en motivatie om vrijeschoolonderwijs mogelijk te maken. Dat is ook nodig als je kijkt naar de uren en de energie die erin gaan zitten. Ouders zoeken nadrukkelijk naar alternatieven voor rendementsgericht onderwijs. Ze zoeken naar onderwijs waarin de persoonsontwikkeling centraal staat, brede vorming. Onderwijs waarin aandacht is voor het leerproces en ruimte voor de autonomie van de leraar. Dit is wat ouders willen voor hun kinderen, voor de maatschappij van de toekomst.

Nicoline Vink

Coördinator Nieuwe Initiatieven
Vereniging van vrijescholen

ACTUELE VRAAGSTUKKEN IN HET VRIJSCHOOLONDERWIJS

LERARENTEKORT

In heel Nederland hebben scholen te maken met een tekort aan leraren. De komende jaren neemt dit lerarentekort nog verder toe door vergrijzing. Op de vrijescholen speelt dat ook. Tegelijkertijd worden nieuwe vrijescholen geopend, groeit het aantal leerlingen en komen er meer klassen bij. De vrijeschool heeft daarmee relatief méér leraren nodig de komende jaren.

Bovendien vraagt de vrijeschool van leraren naast algemeen didactische vaardigheden, dat zij voldoende onderlegd zijn wat betreft de pedagogische visie van de vrijeschool. Dat zij aangesloten zijn op de bedoeling van het vrijeschoolonderwijs. Hoewel leraren op de vrijeschool vaak intrinsiek gemotiveerd zijn, kan dit in beginsel een drempel vormen. In die zin zal een potentiële leraar echt kiezen om les te willen geven op de vrijeschool, zoals ouders en leerlingen ook steeds bewuster kiezen voor de vrijeschool.

“Het lerarentekort is één van de grote vraagstukken voor vrijescholen”

REGIEGROEP

Het lerarentekort is daarmee één van de grote vraagstukken voor vrijescholen. In algemene zin zullen het onderwijsveld en de politiek zich méér dan nu moeten buigen over dit vraagstuk. Het gaat hier namelijk om een vraagstuk dat heel Nederland raakt en niet alleen de vrijescholen. Toch zijn er ook knelpunten binnen het lerarentekort die voor vrijescholen specifiek zijn.

Sinds 2018 heeft de Vereniging van vrijescholen een Regiegroep Lerarentekort Vrijescholen ingesteld, die actief is op het gebied van deze knelpunten. Het gaat hierbij niet alleen om het zichtbaar maken van vrijescholen bij potentiële leraren, het gaat óók over het creëren van voldoende opleidingsaanbod met meer landelijke dekking, zodat vrijescholen in heel Nederland bediend kunnen worden. Het opleidingslandschap van de vrijeschool moet daartoe worden uitgebreid. Op dit moment is er één Vrijeschool Pabo in Nederland (Hogeschool Leiden) en zijn er applicatiecursussen in verschillende vormen. Ook startte in 2017 een nieuwe post-hbo opleiding voor vrijeschoolleraars in het voortgezet onderwijs.

“Het opleidingslandschap van de vrijeschool moet worden uitgebreid”

BORGING ONDERWIJSKWALITEIT VRIJSCHOOL

Het goed verzorgen van het opleidingsaanbod voor potentiële leraren van de vrijeschool raakt ook een ander actueel vraagstuk. Namelijk de opdracht die vrijescholen samen hebben om te blijven werken aan het borgen van onderwijskwaliteit. Zowel vanuit de pedagogische opvattingen van de vrijeschool en de eigen visie op kwaliteit, als binnen de dynamiek van de toenemende groei en de kaders van het inspectietoezicht.

De leraar speelt bij de borging van onderwijskwaliteit een ontzettend belangrijke rol op de vrijeschool. De vrijeschoolleraar ontwikkelt zelf lesstof en maakt onderwijs, waarmee het belang van goed gekwalificeerde leraren op de vrijeschool essentieel is. Het investeren in de kwaliteit van leraren is daarmee een belangrijk opdracht de komende jaren. Naast het verzorgen van een kwalitatief opleidingsaanbod, vraagt die opdracht ook om ruimte voor vrijeschoolpedagogiek in de praktijk, een gezamenlijke visie op kwaliteit en professionalisering én een perspectief voor leraren op loopbaanontwikkeling binnen de vrijeschool.

ONDERWIJSPRAKTIJK VRIJESCHOOLLEERAAR

Om meer grip te krijgen op deze opdracht startte de Vereniging van vrijescholen in 2017 een onderzoek naar de onderwijspraktijk van de vrijeschoolleraar. Het doel van het onderzoek is om meer inzicht te krijgen in de specifieke dilemma's die vrijeschoolleraars ervaren bij de toepassing van de wezenlijke kenmerken en idealen van het vrijeschoolonderwijs in de dagelijkse onderwijspraktijk.

VRIJESCHOOL MEET UP 2017

Een eerste verkenning vond plaats op 24 mei 2017 tijdens een Meet Up van de Vereniging van vrijescholen. Leraren, schoolleiders en bestuurders gingen met elkaar in dialoog.

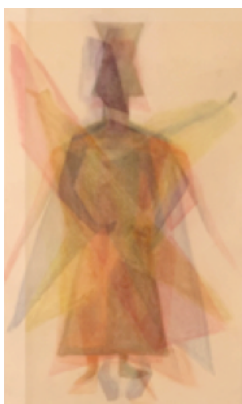
Daaruit kwam naar voren dat vrijeschoolleraars in de praktijk van alle dag discrepanties ervaren tussen de visie van de vrijeschool op onderwijs, de verwachtingen van de overheid en de professionele ruimte van de leraar op de vrijescholen zelf. Ook gaven zij aan zich verantwoordelijk te voelen voor de opdracht en de kwaliteit van het vrijeschoolonderwijs.

De ontwikkelingsgerichte onderwijspraktijk, het kunstzinnig handelen en de zelfontwikkeling van leraren zijn daarbij de belangrijke pijlers, zo bleek uit deze Meet Up.

DE POSITIE EN DE ROL VAN DE VRIJESCHOOLLEERAAR

De leraar op de vrijeschool baseert zijn aanpak op het antroposofisch mensbeeld: een visie op de mens die bestaat uit een lichaam, ziel en geest. Dat vraagt om onderwijs dat situaties creëert waarin de ontwikkeling van de vrije persoonlijkheid wordt gestimuleerd. Naast dit mensbeeld, het kunstzinnig vormgeven van het onderwijs en de morele component waarin onderwijzen opvoeden is, moeten de vrijeschoolleraars voldoen aan de wettelijk vastgelegde vereisten van bekwaamheden. De leraar op de vrijeschool is niet uitsluitend een uitvoerder van vooraf opgestelde leerplannen, maar is een onderwijsontwerper en een pedagogisch professional. Het is van belang om deze positie en de rol van de vrijeschoolleraar te expliciteren.

OPBRENGST

Samen met vrijeschoolleraars zullen deze en andere dilemma's uit de dagelijkse onderwijspraktijk van de vrijeschoolleraars nader worden verkend. De inzichten die worden opgedaan kunnen door alle betrokken partijen (leraren, schoolleiders, bestuurder en schoolopleiders) gebruikt worden voor de kwaliteitsborging van het vrijeschoolonderwijs. Vanuit deze verkenning zullen contouren geschetst worden voor de karakteristieken van de vrijeschoolleraar.

De opbrengst van dit onderzoek wordt eind 2018 gepresenteerd en zal dienen als opmaat voor een gezamenlijke dialoog en zal inzet zijn voor het bepalen van de koers en de vervolgacties.

Maaïke van Gelder
Beleidsadviseur Vereniging van vrijescholen

Marjanne van der Stok
Onderzoeker Vereniging van vrijescholen

SAMENWERKEN AAN ONDERWIJSKWALITEIT

VOORTGEZET VRIJESCHOOLONDERWIJS

Autonomie is belangrijk uitgangspunt voor zowel de vrijeschool als de vrijeschoolleraar. Tegelijkertijd ligt de kracht van de vrijeschool voor een deel in de verbinding tussen vrijescholen. De kern van het vrijeschoolonderwijs wordt gevormd door gedeelde pedagogische opvattingen. Vanuit die basis kun je heel goed samenwerken aan onderwijskwaliteit.

In het voortgezet onderwijs zijn daar een aantal goede, recente voorbeelden van te geven: er wordt voortschrijdend gewerkt met een gezamenlijk kwalificatiekader, leraren inspireren elkaar met het delen van lesstof via het wiki-platform, er is ieder jaar een vak- en werkgroepconferentie voor alle leraren in het voortgezet vrijeschoolonderwijs en leraren kunnen een verdiepende post-hbo opleiding volgen aan de Hogeschool Leiden.

KWALITEITSKADER VRIJESCHOLEN VOORTGEZET ONDERWIJS

Vanaf augustus 2017 is de inspectie gaan werken met een nieuw onderzoekskader. Dit nieuwe kader biedt voor vrijescholen een kans om de eigen kwaliteit centraal te zetten. Waar scholen in het verleden geconfronteerd werden met een visie van de inspectie op kwaliteit, die niet aansloot bij de vrijescholen – en slechts beperkt wettelijk verankerd was – ontstaat nu de mogelijkheid om weer meer eigenaar te zijn van de eigen kwaliteit.

Met het nieuwe kader toetst de inspectie een school aan de wettelijke deugdelijkheidseisen en kijkt daarbij ook nadrukkelijk naar de ideeën van de school zelf over kwaliteit. Dat was voor de vrijescholen in het voortgezet onderwijs de aanleiding om gezamenlijk die eigen visie op kwaliteit te formuleren. Uitgangspunt daarbij is dat vrijescholen willen voldoen aan de deugdelijkheidseisen, maar dat zij daarnaast zelf méér en andere ambities hebben.

In het kwaliteitskader voor vrijescholen is beschreven wat scholen op diverse kwaliteitsgebieden al ‘extra’ doen. Vervolgens formuleren scholen de ambities die leidend zijn voor de schoolontwikkeling. Voor een beperkt deel zijn scholen al in staat om de opbrengsten van deze extra kwaliteitsgebieden zichtbaar te maken, voor het grootste deel is dat echter nog lastig. Toch willen de scholen ook daar kunnen aangeven wat zij bereiken. Daartoe willen zij een ontwikkelstructuur inrichten waarin ze, samen met partners in het hoger onderwijs, op zoek gaan naar instrumenten om de niet-meetbare resultaten te kunnen valideren.

Het kwaliteitskader is beschreven in vijf delen:

1. In het eerste deel wordt het waarom van het ‘kwaliteitskader’ beschreven
2. Het tweede deel geeft de visie van vrijescholen op kwaliteit weer, gebaseerd op de eigen pedagogisch-didactische uitgangspunten. Hierbij wordt een verbinding gemaakt tussen de uitgangspunten van de vrijeschool én de drie pijlers van Biesta (kwalificatie, subjectvorming en socialisatie).
3. Het derde deel geeft vervolgens een samenvatting van het waarderingskader van de inspectie.
4. In het vierde deel worden de basisvoorwaarden geschetst voor een goede visie op de eigen kwaliteit.
5. Tenslotte geeft deel vijf scholen een handreiking voor de beschrijving van de eigen kwaliteit. Daarbij wordt de aansluiting zichtbaar van de brede visie op de vier kwaliteitsgebieden die de inspectie benoemt.

De eerste uitkomsten van gesprekken met de inspectie zijn positief. Het kwaliteitskader is besproken met de hoofdinspecteur: gebleken is dat dit het eerste landelijk kader is dat de inspectie ontvangt. De inhoud sluit goed aan bij de gedachte achter het onderzoekskader van de inspectie. Ook de eerste bestuurlijke gesprekken bij twee stichtingen zijn positief verlopen. Hierbij zijn voorstellen gedaan voor vervolgonderzoek, waarbij de doorlopende leerlijn van twee specifieke vrijeschoolvakken (een kunstvak en periodeonderwijs) op meerdere leeftijdsmomenten vergeleken wordt: in de leeftijden van 11, 14 en 17 jaar en een groep oud-leerlingen. Ook daarbij wordt gekeken naar de drie pijlers van Biesta. Dit is een waardevolle versterking en operationalisering van het eigen zoekproces om meer zicht te krijgen op de eigen kwaliteit.

WIKI-PLATFORM VOOR VOORTGEZET VRIJESCHOOLONDERWIJS

Een andere ontwikkeling die bijdraagt aan onderwijskwaliteit betreft het relatief nieuwe wiki-platform voor het voortgezet vrijeschoolonderwijs. Een digitaal platform waarbij op vakniveau en naar leeftijdsfase lesstof wordt uitgewisseld tussen leraren van verschillende vrijescholen in het voortgezet onderwijs. De lesstof op de vrijeschool wordt grotendeels door leraren zelf ontwikkeld. Het delen van deze lesstof met collega's werkt inspirerend en kan een leraar nieuwe inzichten bieden. Ook kan dit platform een mooie rol spelen voor nieuwe vrijeschoolleraren. Zij kunnen op verkenning uit en kunnen de documentatie aangrijpen als startpunt om hun eigen lesstof te gaan ontwikkelen. Deze digitale uitwisseling zorgt er steeds weer voor dat leraren op vakniveau met elkaar in gesprek gaan. Het geeft een boost aan onderwijskwaliteit en het maakt het ook mogelijk om het goud van ervaren leraren mee te nemen naar een nieuwe lerarengeneratie.

JAARLIJKSE CONFERENTIE VRIJESCHOLEN VO

Ook tijdens de echte ontmoeting tussen leraren vindt al jaren uitwisseling plaats op vak- en werkgroepniveau. Sinds 2010 organiseert het Platform VO, het samenwerkingsorgaan van vrijescholen in het voortgezet onderwijs, in samenwerking met de Vereniging van vrijescholen een lerarenconferentie. Tijdens dat evenement komen jaarlijks tenminste 700 leraren bijeen om elkaar te ontmoeten, te inspireren en om het vrijeschoolonderwijs samen verder te brengen. Dialoog en uitwisseling dragen hier ook bij aan nieuwe inzichten en het samenwerken aan onderwijskwaliteit.

De editie van 2017 vormde de start van een drieluik, waarin de kracht van het vrijeschoolonderwijs centraal staat. Het uiteindelijke doel is dat er in 2019, het jaar waarin de vrijeschool internationaal 100 jaar bestaat, een brondocument ligt van elke vak- en werkgroep. In dit document wordt antwoord gegeven op de vraag: 'Waar moet en kan vrijeschoolonderwijs in 2019 aan voldoen?'

“De vraag is niet, wat de mens moet kunnen en weten teneinde zich in de bestaande sociale orde te kunnen voegen; maar wel, wat er in aanleg in de mens aanwezig is en in hem ontwikkeld kan worden. Dan wordt het mogelijk dat de opgroeiende generatie de maatschappij steeds nieuwe krachten toevoegt.” – Rudolf Steiner

POST-HBO OPLEIDING

Zelfontwikkeling van leraren is belangrijk op de vrijeschool. Dit draagt bij aan onderwijskwaliteit. Scholing en verdieping spelen daarin een rol. Sinds 2017 is er een nieuwe post-hbo opleiding aan de Hogeschool Leiden die daarop inhaakt. Een opleiding ter verdieping van het vrijeschoolonderwijs en de -pedagogie. Het doel van deze post-hbo opleiding is om leraren te inspireren, zodat zij pedagogisch didactisch meesterschap kunnen ontwikkelen en een bijdrage kunnen leveren aan de ontwikkeling van het vrijeschoolonderwijs binnen het eigen vakgebied en het team. Gedurende de opleiding, die sterk gericht is op de toepassing in de eigen praktijk, komen verschillende inhoudsgebieden aan bod. Uitgangspunten zijn steeds de vrijeschoolpedagogiek, menskunde en het leerplan van de vrijeschool.

Artho Jansen

Bestuurslid Vereniging van vrijescholen

Sybren Nauta

Coördinator VO conferentie & VO Wiki

INTERNATIONALE VERBINDING

OP WEG NAAR 100 JAAR VRIJSCHOOL

De Nederlandse vrijeschoolbeweging maakt onderdeel uit van een levendig internationaal netwerk van vrijescholen en tal van organisaties die van betekenis zijn voor de internationale vrijeschoolbeweging. Binnen dit netwerk wordt samengewerkt, uitgewisseld en samen gelobbyd. Daarnaast kent de vrijeschool een grote internationale traditie als het gaat om het organiseren van conferenties en bijeenkomsten.

BEKOSTIGING

In Nederland zijn vrijescholen volledig bekostigd. In de meeste landen in Europa zijn vrijescholen deels en soms helemaal niet bekostigd door de overheid. Ouders betalen daardoor hoge ouderbijdragen. Die volledige bekostiging gaat in Nederland gepaard met de verplichting om uniforme examens af te nemen. In veel landen hebben vrijescholen veel meer ruimte om daar zelf invulling aan te geven. De Nederlandse overheid geeft dan wel weer meer vrijheid in de inrichting van het curriculum, bijvoorbeeld ten aanzien van het gebruik van digitale hulpmiddelen. Zo zijn er ook landen waar kleuters verplicht een aantal uren per week achter een scherm moeten zitten.

Waldorf- en steinerscholen

In internationaal verband wordt veelal gesproken van Waldorfscholen of Steinerscholen. In deze namen zitten verwijzingen naar respectievelijk de fabriek waar het allereerste vrijeschoolonderwijs werd gegeven aan de kinderen van de arbeiders en naar Rudolf Steiner, de grondlegger van de Antroposofie, waarop de vrijeschool geïnspireerd is.

Europese raad van vrijescholen

De Vereniging van vrijescholen is lid van de Europese raad van vrijescholen (European Council for Steiner Waldorf Education). ECSWE is een netwerkorganisatie waarvan de leden driemaal per jaar in één van de lidlanden bijeen komen om met elkaar aan thema's te werken. Landen met een groeiende vrijeschoolbeweging, met name in Oost-Europa, gebruiken dat netwerk om lokaal en landelijk meer ruimte voor hun onderwijs te bevechten. ECSWE verenigt 712 scholen in 28 landen. Hoewel Duitsland en Nederland (met 110.000 en 27.500 leerlingen) verreweg het grootste aantal leerlingen hebben, hebben andere landen, gemeten aan hun inwonersaantal, ook relatief veel vrijeschoolleerlingen. Nederland heeft een marktaandeel van 17% als je kijkt naar de vrijescholen in Europa.

LEEFTIJDSPASSENDE MEDIAPEDAGOGIE

ECSWE maakt zich binnen de Europese Unie sterk voor vrijeschoolonderwijs en lobbyt voor onder meer een leeftijdspassende mediapedagogie. In 2017 leidde dat tot succesvolle tekstveranderingen in het zogenaamde *Report on the New Skills Agenda*⁵ dat het Europese parlement in september goedkeurde. ECSWE verzamelt samen met andere organisaties goede praktijkvoorbeelden als alternatieven voor gestandaardiseerde toetsen.

ET 2020 WORKING GROUP

ECSWE neemt deel aan de ⁶ van de Europese Commissie. In die werkgroep leren experts van overheden, EU-instituten, internationale organisaties en sociale partners van elkaar en verzamelen zij good practices. Dat leidt tot rapporten waarin, dankzij de bijdrage van ECSWE, ook ontwikkelingen uit het vrijeschoolonderwijs zijn opgenomen.

⁵ www.europarl.europa.eu

⁶ http://ec.europa.eu/education/policy/strategic-framework/expert-groups_nl

Internationale samenwerking rond het jonge kind

De Vereniging van vrijescholen is lid van de IASWECE*, een wereldwijde organisatie waarin wordt samengewerkt op het gebied van de zorg en de pedagogie voor het jonge kind, van nul tot zeven jaar. 28 landen nemen deel aan dit samenwerkingsverband. De leden komen tweemaal per jaar bijeen voor studie, verbinding en samenwerking.

*IASWECE: International Association for Steiner Waldorf Early Childhood Education

IN 2019 BESTAAT DE VRIJESCHOOL 100 JAAR!

In 2019 bestaat de vrijeschool in internationaal verband 100 jaar! In 1919 werd de eerste vrijeschool opgericht in Duitsland. Vier jaar later, in 1923, ging de eerste vrijeschool van Nederland van start in Den Haag.

In 2019 wordt het 100-jarig bestaan van de vrijeschool wereldwijd gevierd met verschillende activiteiten, initiatieven en projecten. Maar de weg daar naartoe is minstens zo belangrijk. Daarom is in 2017 al een internationale campagne van start gegaan onder de titel Waldorf100: Learn to change the world⁷.

De Vereniging van vrijescholen zal het jubileumjaar aangrijpen voor een grootschalige viering in Nederland. De komende tijd wordt daar samen met de vrijescholen en partners uit de vrijeschoolbeweging en het Nederlandse onderwijsveld vorm aan gegeven.

⁷ www.waldorf-100.org

VRIJESCHOOL WIDAR IN DELFT

TRANSITIE MET ICT EN TECHNIEK IN HET ONDERWIJS

Ontwikkelingen op technologisch gebied gaan razendsnel en de gevolgen daarvan ook. Zoals op veel basisscholen merkten we enkele jaren geleden ook op Vrijeschool Widar (Delft), dat leerlingen op steeds jongere leeftijd in aanraking komen met ict; een smartphone in klas 4, groepsapps, Instagram, computer games, Scratch, Lego League... netwerken en interactieve activiteiten die invloed hebben op het sociale klimaat in de klas en de ontwikkeling van leerlingen. Daar wilden we wat mee.

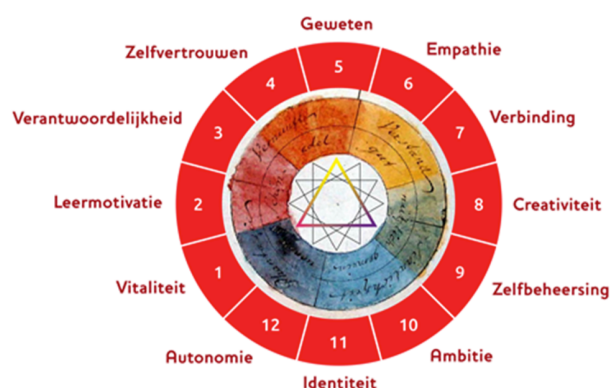

Het ging ons allereerst om de sociale en ethische ontwikkeling van leerlingen, gekoppeld aan de anonimiteit van het internet. Pas in tweede instantie dachten we aan digitale vaardigheden en creatieve mogelijkheden en toepassingen. Geïnspireerd door de conferentie Media(wijsheid) en het gebruik van digitale middelen op vrijescholen in het primair onderwijs (Vereniging van Vrijescholen, BVS en Vrijeschool Pabo, 2015), begonnen we onze zoektocht met het formuleren van onze visie op ict onderwijs.

VISIEVORMING

Onze visie op digitale geletterdheid hebben we niet even tijdens een studiemiddag gevormd. Daar was tijd voor nodig.

Binnen de Samenwerkende Vrijescholen Zuid-Holland werken we met een pedagogisch kompas, dat de brede persoonsvorming expliciteert. Denk aan kwaliteiten als 'empathie' en 'leermotivatatie'. Bij het ontwikkelen van onze visie op digitale geletterdheid vroegen we ons af: aan welke kernwaarden voldoet goed (vrijeschool)onderwijs? Hoe zie je dat terug in de klas? Hoe past digitale geletterdheid, mediawijsheid en ict daarin? Hoe bereiden we onze kinderen voor op de werkelijkheid van vandaag en morgen? Daarbij grepen we steeds terug op ons pedagogisch kompas. Onderwijspedagoog Gert Biesta zegt: "Kijk niet alleen naar wat ict kan, maar ook wat technologie in feite doet."⁸ Uiteindelijk leverde onze gesprekken grofweg twee verschillende reacties op; een primaire, beschermende reactie (kinderen het liefste ver van alle digitale ontwikkelingen rustig laten opgroeien in de 'werkelijke' wereld) en een secundaire reactie; het is er, en daarom willen we er kinderen (veilig) mee leren omgaan.

Elke school zal hierin uiteraard een eigen afweging maken. Wij kozen voor het uitwerken van onze secundaire reactie; digitalisering en social media is aanwezig in de maatschappij en zal een steeds sterkere invloed gaan hebben op het leven van het jonge kind. Daar willen wij vanuit een gevoel van noodzaak en verantwoordelijkheid wat mee. Juist aansluitend bij de ontwikkelingsfasen van het kind en passend binnen de vrijeschoolpedagogiek.

Onze visie hebben we als volgt geformuleerd:

Vrijeschool Widar is zich bewust van de digitale ontwikkelingen en ziet het als haar opdracht om leerlingen, samen met ouders, te leren bewust, autonoom, creatief, veilig en gezond met digitale middelen om te gaan. Zodat onze leerlingen zich ook in de digitale wereld aardig, waardig en vaardig kunnen bewegen en ontwikkelen.

⁸<https://www.kennisnet.nl/artikel/filosofen-over-onderwijsvernieuwing-en-ict-gert-biesta>

KLANKBORD

Twaalf ouders denken mee met de ontwikkeling van onze ict-leerlijn. Zij vormen een klankbordgroep bestaande uit voorstanders van ict, neutrale ouders én ouders die van mening zijn dat ict niet thuishoort op de vrijeschool. Een open, enthousiaste én kritische groep die ons scherp houdt en ondersteunt met kennis, netwerken en advies.

ICT-LEERLIJN

Nadat we onze visie op ict hadden geformuleerd zijn we in 2017 met behulp van Kennisnet (versnellingsvraag) en het SLO begonnen met de ontwikkeling van een ict-leerlijn, zorgvuldig gebaseerd op de vrijeschool pedagogiek en beschreven vanuit 5 kind perspectieven: 'Ik ben baas van ict', 'ik kan leren met ict', 'ik ben creatief met ict', 'ik ben sociaal met ict' en 'ik ben vaardig met ict'. De inhoud koppelen we aan kwaliteiten uit ons pedagogisch kompas en de doelen van het SLO. De komende maanden gaan we de ict-leerlijn vervlechten met de bestaande leerlijnen en het hoofdonderwijs en volgt een plan van aanpak om leraren hierin te ondersteunen. Daarbij vinden wij het belangrijk ict zo min mogelijk als aparte les te geven maar te vervlechten met het bestaande curriculum. Zoals bijvoorbeeld de boekdrukkunst periode in klas 3. Die gaan we aanvullen met (digitale) teksten en nieuws anno 2018; wat is waar en hoe weet je dat? Veel ict en mediawijsheid zal in eerste instantie unplugged aangeboden worden. Zoals leerlingen eerst met een handboor leren werken en pas daarna met een boormachine. Een praktisch voorbeeld hiervan is in klas 4 en 5 met een papieren agenda leren werken om in klas 6 om te leren gaan met een digitale variant (Google Classroom). Hiermee bereiden we leerlingen voor op het digitale systeem Magister dat vanaf dag één op de meeste middelbare scholen wordt gebruikt. Onze grootste uitdaging is om lespakketten voor digitale geletterdheid te ontwikkelen waarbij we niet (alleen) de actualiteit naar binnen halen maar juist met leerlingen op zoek gaan naar hoe we met digitale toepassingen de wereld een beetje beter kunnen maken. Een bevochtiging systeem dat automatisch een signaal krijgt als de aarde van een plant te droog wordt, een raam dat automatisch open gaat als er te weinig zuurstof aanwezig is in de klas. Dit soort toepassingen biedt kinderen hoop en optimisme; techniek en zichzelf doen ertoe.

WISSELWERKING MET OUDERS; DE BASIS VOOR GELIJKE KANSEN IN HET ONDERWIJS

Uit het onderzoek 'Monitor Jeugd en Media' (Kennisnet, 2017) komt naar voren dat 'het onderwijs op dit moment nauwelijks een rol speelt in het bijbrengen van digitale vaardigheden van leerlingen. De overgrote meerderheid van de leerlingen in Nederland geeft aan digitale vaardigheden in zijn of haar vrije tijd op te doen. Slechts 7% heeft alles – of bijna alles – geleerd via school. Het opleidingsniveau van de ouders en het gezinsinkomen zijn de voorspellers voor digitale geletterdheid, niet de school. Het zou mooi zijn wanneer leerlingen niet alleen afhankelijk zijn van hun thuissituatie en ook op school de kans krijgen zich te bekwamen in digitale vaardigheden.' Deze wisselwerking tussen school en thuis willen wij de komende jaren vorm geven zodat ieder kind gelijke kansen krijgt binnen onze school en geen enkel kind met een achterstand op het gebied van mediawijsheid en digitale vaardigheden onze school verlaat.

DOORLOPENDE LEERLIJN NAAR HET VO

Het vrijeschoolonderwijs leent zich bij uitstek voor een doorlopende ict leerlijn. Het staat in ieder geval hoog op ons wensenlijstje. We merken dat ook bovenbouwen worstelen met dit thema; leerlingen komen van verschillende basisscholen, met een zeer diverse set aan vaardigheden. Ook binnen het regulier onderwijs staat dit overigens nog in de kinderschoenen. Het valt ons op dat ouders en leraren/docenten vaak denken dat kinderen tegenwoordig vanzelf ict-vaardig worden. Helaas zien wij het tegenovergestelde gebeuren: kinderen ontwikkelen zich op digitaal gebied eenzijdig. Je ziet ze razendsnel typen op hun smartphone of handig navigeren door bijvoorbeeld Minecraft. Maar dat maakt ze nog niet ict-vaardig in brede zin. Daar is veel meer voor nodig, ook op de middelbare school waar jongeren proefondervindelijk vanalles uitproberen en te maken krijgen met heftige emoties. De uitkomst van de werkgroep digitale geletterdheid van Curriculum.nu zal naar verwachting heldere richtlijnen geven zodat een goede aansluiting tussen PO en VO mogelijk wordt. Ik hoop dat we elkaar dan als vrijescholen weten te vinden.

TEAMMASTER TRANSITIE IN ONDERWIJS MET TECHNOLOGIE (3TO)

Ook Hogeschool Leiden ziet het belang om antwoorden te vinden op hoe om te gaan met maatschappelijke veranderingen en deze ontwikkelingen een plek te geven binnen het curriculum van het onderwijs. Om dit te faciliteren is de 3TO teammaster opgezet. Deze teammaster kwam voor ons als geroepen. Minimaal drie deelnemers per school (waaronder de schoolleider) worden opgeleid tot transitie leiders in onderwijs terwijl zij ook leiding geven aan de transitie in de eigen school; double-loop learning van de bovenste plank!

Dit studiejaar nemen vijf basisscholen deel waaronder dus één vrijeschool, met de verwachting dat het programma ook toegankelijk wordt voor middelbare scholen. Dit alles onder begeleiding van zeer ervaren transitie coaches, onderzoekers, onderwijsdeskundigen en technuten.

"Soms vindt het denken over transitie ook gewoon plaats bij het kofffiezetapparaat, met als doel nog beter onderwijs voor onze leerlingen."

Inzichten die we in het kader van de 3TO teammaster opdoen hebben invloed op de wijze waarop we ons onderwijs in de toekomst willen vormgeven en komen ten goede aan onze ict-leerlijn. Daarmee is het werk niet af. De maatschappij en het onderwijs blijven continu in beweging. Deze ontwikkelingen proberen wij binnen de kernwaarden van het vrijeschoolonderwijs en met behoud van alle parels te verwerken in ons onderwijs. Niet alleen in het kader van onze opleiding, ook daarna; tijdens de teamvergadering, in de lerarenkamer, in de klas, tijdens een ouderavond of aan tafel met het bestuur. Soms vindt het denken over transitie ook gewoon plaats bij het kofffiezetapparaat, met als doel nog beter onderwijs voor onze leerlingen.

LECTORAAT WAARDE(N) VAN VRIJESCHOOLONDERWIJS

“SAMEN BEWEGEN NAAR ONDERWIJS DAT BLIJFT VORMEN VOOR HET LEVEN”

Samen bewegen

Het is warm in de zaal. Ruim honderdtwintig docenten van drie verschillende VO-scholen staan op deze donderdagochtend klaar om aan hun studiedag over zelfsturing te beginnen. Op het podium staat een leerling die ze uitlegt wat ze zo gaan doen: in tweetallen op muziek door de krappe ruimte bewegen. De een met gesloten ogen, de ander met een open blik. Zonder tegen elkaar te praten. Michael Jackson schalt door de speakers: “Just beat it, beat it...”

De tweetallen komen in beweging. schoorvoetend en vastberaden; zoekend en sturend; leidend en volgend; tastend en swingend. Zo’n twintig minuten bewegen ze samen. Een aantal keer wisselen ze van rol. Een aantal keer staan ze stil om met elkaar te delen wat ze ervaren. “Pfff, echt spannend om je ogen te sluiten en blind te vertrouwen op een ander...”; “Wat mooi om te merken dat je na een tijdje niet alleen maar geleid wordt, maar samen beweegt op de muziek en samen een weg vindt”; “Wat gaaf om dansend met je ogen dicht zelf te voelen waar je heen kan en wil!”.

Lectoraat

Het lectoraat werd in 2014 opgericht vanuit de gedeelde wens van PO-scholen, VO-scholen, leraren en op-leiders binnen het vrijeschoolonderwijs om de kwaliteit van het huidige en toekomstige vrijeschoolonderwijs te bestendigen en te versterken.

Lector Aziza Mayo ging de afgelopen vier jaar samen met haar kenniskring aan de slag met de bredere discussie over het onderwijs. Met het gedachtengoed van Steiner als basis, in combinatie met de vraag: waar willen we vernieuwen en waar willen we vasthouden? In vier jaar is veel gebeurd, maar nog lang niet genoeg. Goed nieuws! Het werk wordt daarom minimaal vier jaar voortgezet.

Innerlijk en uiterlijk de ontwikkeling doormaken van je laten leiden, naar in gezamenlijkheid bewegen, naar je eigen weg gaan. Innerlijk en uiterlijk de beweging maken van de ander de weg wijzen, naar samen bewegen, naar in sterke verbondenheid waarnemen hoe de ander zijn eigen weg zoekt. De eerste weg spiegelt een ontwikkeling die de leerling doormaakt in het onderwijs; de tweede die van de onderwijzer en opvoeder. Wat vraagt het van het vrijeschoolonderwijs om leerlingen in deze tijd en samenleving deze ontwikkelingsweg op een voor hun passende wijze te bieden? Dit vormt naar mijn idee een belangrijk vraagstuk in het huidige vrijeschoolonderwijs. Dat zal ik hieronder toelichten.

WERKEN VANUIT INTENTIES

De afgelopen vier jaar hebben we het voorrecht gehad om voor ons werk bij het lectoraat Waarden(n) van Vrijeschoolonderwijs met (oud-)leerlingen, leerkrachten, docenten, intern begeleiders, schoolleiders, rectoren, bestuurders, lerarenopleiders en ouders in gesprek te gaan. Uit hun unieke verhalen, ervaringen, waarnemingen, vragen, onderzoeken en inzichten kun je een gemeenschappelijk antwoord destilleren op de vraag wat goed vrijeschoolonderwijs is in deze tijd: onderwijs dat er toe bijdraagt dat leerlingen hun eigen levensweg kunnen en willen ontdekken en vormgeven vanuit een gevoel van innerlijke vrijheid en vanuit diepe verbondenheid met de wereld en de anderen die daarin leven.

Dit beeld sluit nauw aan bij de intenties van waaruit het vrijeschoolonderwijs bijna honderd jaar gelden is ontstaan. Toen wilde men doormiddel van onderwijs een omgeving te scheppen waarin leerlingen geleidelijk en ieder op hun eigen wijze het vermogen en de wil konden gaan ontwikkelen om vanuit innerlijke vrijheid, solidariteit en rechtvaardigheid in en met de wereld te zijn en op positieve wijze bij te dragen aan het bestaan in de wereld (Steiner, 2001). Je zou dit een volwassenwijze van in de wereld bestaan kunnen noemen (Biesta, 2018). Vrijescholen beogen onderwijsgemeenschappen te zijn waarin leerlingen zelf, op een eigen moment wakker kunnen worden aan het verlangen om op een volwassen manier in de wereld te bestaan. Vanuit deze intentie wordt steeds de vraag gesteld: hoe verzorgen we ons onderwijs in het licht van deze bedoelingen op

passende wijze voor deze leerlingen die nu, in de huidige en toekomstige wereld hun weg moeten vinden? Door meer specifiek te kijken naar de concrete handelingsvragen waarover wij met scholen in gesprek zijn, ontstaat zicht op onderwijsvraagstukken die breed in het huidige vrijeschoolonderwijs leven en waar scholen op passende wijze naar proberen te handelen.

Dit brengt mij terug bij de twee hiervoor beschreven ontwikkelingsbewegingen. Een van de vraagstukken waarvan wij ervaren dat het breed klinkt heeft namelijk betrekking op het laatste stuk van die beweging: waarin de leerling vanuit eigen kracht kan en wil bewegen en wat dat van de leerkracht vraagt in doen en laten.

VRAAGSTUKKEN VERBONDEN AAN DE INTENTIES VAN HET ONDERWIJS

De afgelopen twee decennia stond niet zozeer dit vraagstuk centraal, maar juist het vraagstuk hoe het vrijeschoolonderwijs op passende wijze vormgegeven kon worden om er voor te zorgen dat leerlingen in staat waren om mee te bewegen en in te voegen in de structuren van de Nederlandse samenleving. Er is in die periode ongelooflijk veel werk verricht in vrijescholen om er voor te zorgen dat de leerlingen toegerust waren voor deelname aan bijvoorbeeld hoger onderwijs en de Nederlandse arbeidsmarkt. Nu veelal aan de kwalificatie- en socialisatie eisen van de samenleving wordt voldaan, ontstaat in scholen opnieuw ruimte en behoefte om de eigen 'vrijeschoolse' onderwijsintenties weer meer centraal te stellen. Die intenties hebben betrekking op wat ook wel de subjectwordingsfunctie van het onderwijs wordt genoemd: bijdragen aan het opwekken van het verlangen van leerlingen om op een volwassenwijze in de wereld te willen bestaan (Biesta, 2011).

“Er ontstaat in scholen opnieuw ruimte en behoefte om de eigen ‘vrijeschoolse’ onderwijsintenties weer meer centraal te stellen.”

Vrijescholen realiseren zich ten eerste dat zij een belangrijke rol kunnen en willen blijven spelen bij het opwekken van het verlangen bij leerlingen om op een volwassenwijze vorm te geven aan hun bestaan in de wereld. Ze realiseren zich ook dat dit zowel vraagt om ervaringen die leerlingen instaat stellen deel te nemen aan bestaande manieren van zijn in onze samenleving, als om ervaringen die leerlingen in staat stellen om die bestaande manieren kritisch te bevragen en waar nodig te veranderen. Ervaringen waardoor ze kunnen gaan ontdekken hoe zij willen deelnemen aan het leven en waartoe zij dat wat ze geleerd hebben daartoe willen en kunnen inzetten. Dat vraagt bijvoorbeeld om onderwijsprocessen die leerlingen laten oefenen met het maken van eigen keuzes op grond van eigen oordeelsvorming; waarin zij kunnen ervaren wat het vraagt en brengt om zelf initiatieven te ontplooien waarmee ze in handelingen en vormen in de wereld uitdrukken wat zij zelf waardevol en nodig vinden; maar ook waarin zij ontmoeten en ervaren wat hun eigen ideeën, handelingen en gevoelens bij anderen doen en verkennen op welke wijze zij dat mee nemen in eigen keuzes en handelen. Centraal staat het autonoom kunnen en willen bewegen in verbondenheid met de wereld (Mayo, 2015).

Daartoe is het vrijeschoolonderwijs zo ingericht dat leerlingen keer op keer voorbeelden ontmoeten van hoe door anderen vormgegeven wordt aan het bestaan in de wereld. Degene die het onderwijs geven proberen dit bijvoorbeeld niet alleen in hun eigen handelen ervaarbaar te maken, maar ook in de verstelstof die een belangrijke plaats in de lessen inneemt. De onderwijsprocessen kennen daarbij globaal een begeleidingsstructuur die lijkt op die van meester en gezelschap: de beginnening neemt waar en handelt mee met de meester, gaat vervolgens onder begeleiding van de meester zelf oefenen en uitproberen, om tenslotte zelfstandig en naar eigen inzicht te kunnen gaan handelen en vormgeven. Met name in het primair onderwijs leven veel vragen over welke onderwijservaringen passend en gepast zijn op verschillende leeftijden om leerlingen zelfstandigheid in handelen, voelen en denken te laten beleven en ze te laten oefenen met de vrijheid en verantwoordelijkheid die dat met zich meebrengt. Leerkrachten zoeken hoe zij tegemoet kunnen en willen komen aan de groeiende behoefte die zij waarnemen bij leerlingen om al op jongere leeftijd ruimte te krijgen om eigen wegen te verkennen en te bewandelen. Een belangrijke uitdaging bij dit door de leerkrachten ervaren pedagogische appèl is dat de waargenomen behoefte tot meer zelfstandig bewegen niet zonder meer past binnen de bestaande denk- en handelingspraktijken en tradities van het vrijeschoolonderwijs.

RUIMTE OM ZELF TE BEWEGEN EN VERBONDEN TE BLIJVEN

In het vrijeschoolonderwijs in de basisschoolleeftijd vervult de leerkracht de rol van liefdevolle autoriteit die de leerling met beelden en ervaringen uitnodigt om mee te bewegen met wat waardevol en goed wordt geacht; om zich daarmee te verbinden; het te leren kennen en zich daarin te bekwamen. Het vrijeschoolcurriculum en de vrijeschooldidactiek bieden bijzonder veel handreikingen om als leerkracht invulling en vorm te geven aan passende manieren om leerlingen te leiden en mee te laten bewegen met jou als leerkracht en de grotere stroom. Een voorbeeld daarvan is de vertelstof in het periodeonderwijs voor de verschillende leerjaren. Daarmee heb je als leerkracht een basis om de leerling in ontmoeting te brengen en uit te nodigen om zich in te leven en te verbinden met beelden en ervaringen in de wereld die innerlijke ontwikkelingsvraagstukken van de kinderen spiegelen. Deze ontmoetingen zijn er op gericht gevoelens van bijvoorbeeld verwondering, verbazing, ontzag, maar ook plezier of soms verontwaardiging op te roepen. Die gevoelens vormen een basis voor een groeiend verlangen om zelf ook te ervaren, te doen, te kunnen en te zijn wat eerst wordt ontmoet in de ander. Leerlingen

worden daarbij uitgenodigd om wat zij gedaan, gehoord of gezien hebben op kunstzinnige wijze (vanuit het gevoel) te verwerken. Bijvoorbeeld door het maken van een tekening. De kennis en vaardigheden die leerkrachten aan leerlingen overdragen zijn vooral praktisch van aard. Het overdragen van abstracte kennis, maar ook expliciete uitleg waarin beelden en ervaringen worden geduid, worden vermeden. Er wordt wel ruimte geboden om vragen daarover die bij de leerlingen zelf opkomen met elkaar te verkennen, in gesprekken tussen leerlingen, maar ook door al doende iets uit te proberen of te maken, of aan de hand van een kunstzinnige opdracht. Pas later, bij oudere leerlingen krijgen abstracte, mentale vormen van verwerken, bevatten en begrijpen geleidelijk aan een vanzelfsprekende plaats in het leerproces. Bijvoorbeeld door leerlingen aan de hand van vragen te laten benoemen wat voor hen de essentie van een beeld of waarneming is. Toch blijft ook dan nadrukkelijk de uitnodiging klinken om hierbij ook het gevoelsleven te verkennen en mee te nemen in de oordeelsvorming en om de eigen inzichten, betekenissen en ideeën ook uit te blijven drukken in beleefbare ervaringen, beelden of objecten.

Het mag duidelijk zijn dat in de ervaringen waarin de leerlingen de wereld en zichzelf ontmoeten de nadruk (zeker in de basisschoolleeftijd), niet primair ligt op het mentaal bevatten van en oordelen over die ervaringen en de daarin aangeboden lesstof. Leerlingen worden in deze ontwikkelingsfase nog niet aangespoord om tot denkmatige, rationeel beargumenteerde keuzes en oordeelsvorming over wat goed of wenselijk is te komen.

Handelingskeuzes die leerlingen maken volgen nog sterk de door de leerkracht geboden voorbeelden en wat de leerling daar zelf aan ervaart en voelt. Maar wat als je in antwoord op een pedagogische vraag van een leerling besluit dat dit kind niet meer altijd vanzelfsprekend mee hoeft te bewegen met jou en de stroom van de klas? Dat roept vragen op. Om zelfstandig te kunnen werken moet je bijvoorbeeld kunnen bedenken welke stappen gezet moeten worden om tot iets te komen, of een doel formuleren waar je naar toe wilt werken, bedenken waarmee en wanneer je hulp nodig hebt. Wanneer kan en wil je dit doen met enkele leerlingen, met de klas als geheel? Een van de zorgen die gevoeld wordt is dat wanneer zich tijdens het verkennen van eigen wegen keuzemomenten aandienen en afwegingen gemaakt moeten worden, dit proces minder vanzelfsprekend het goede voorbeeld van de leerkracht volgt en wellicht te vroeg van het kind vraagt om te handelen vanuit wat het denkt. Benoem jij dan voor ze wat ze moeten leren en geef je uitleg hoe ze dit kunt oefenen? Of moet je dan misschien zorgen voor ervaringen waaraan ze zelf al doende kunnen gaan ontdekken wat ze nodig hebben of moeten doen? Hoe doe je dat dan? Wat doe je dan als die inzichten uitblijven en leerlingen keer op keer de ervaring hebben dat het ze niet lukt? Of, wat doe je als leerlingen van te voren al verwachten dat het niet zal lukken en daarom helemaal niet gaan beginnen? Zie je er dan voortaan vanaf of reik je ze iets aan waardoor de mogelijkheid ontstaat dat ze een zelf weer een stapje kunnen gaan zetten?

Dit zijn geen eenvoudige vragen waar één, algemeen geldend antwoord op te formuleren is. Toch zien we dat leerkrachten in basisscholen steeds vaker al handelend zoeken hoe de zij leerlingen ruimte kunnen bieden om zowel mee te bewegen met de stroom van de klas en de (voor)beelden en initiatieven van de leerkracht te volgen, als ook om hun eigen stroom te vinden en eigen initiatieven te ontplooien en te verwezenlijken (Snijkers, 2018). Een voorbeeld van een nieuwe handelingspraktijk die daaruit (aan het) ontstaan is, is om al vanaf de lagere klassen te differentiëren in oefenstof en instructie voor met name taal- en rekenonderwijs. Deze manier van werken komt niet in plaats van de bestaande lespraktijk waarbij leerlingen eerst meebewegen met de leerkracht en de stroom van de klas en vanuit beelden en ervaringen de lesstof beleven opdat zij zich daar vanuit het gevoel en het handelen mee gaan verbinden. Wel biedt het mogelijkheden om al op jonge leeftijd in de klas en onder begeleiding van de leerkracht te oefenen met zelf bewegen; bijvoorbeeld doordat gewerkt wordt met werkboeken waarin een breed spectrum aan oefenstof beschikbaar is. Hierdoor ontstaat in de klas ruimte voor leerlingen om in passend tempo, op een bij hem of haar passende wijze door de lesstof te bewegen. Vanuit dit soort nieuwe handelingspraktijken ontstaan ook weer nieuwe vragen die eerder wellicht minder relevant of zichtbaar waren. Bijvoorbeeld, hoe je er als leerkracht voor kunt zorgen dat de ruimte die leerlingen krijgen om veel sneller door de lesstof heen te bewegen en zo ook het denken verder te ontwikkelen, ze uitnodigt om dit niet los van maar juist in verbondenheid met het voelen en handelen te doen. Op steeds meer scholen wordt daarom geëxperimenteerd met projectmatige werkvormen waarin leerlingen niet alleen hun cognitieve talenten kunnen ontwikkelen, maar ze nadrukkelijk ook aangesproken worden om in de uitwerking van vragen en bij het tot uitvoering brengen van ideeën juist ook praktisch en kunstzinnig te werk te gaan (Snijkers, 2018).

De bereidheid van de leerkrachten om dit soort vraagstukken al handelend aan te gaan vormt een belangrijke kans voor het vrijeschoolonderwijs. Niet alleen om ook aan huidige en toekomstige generaties leerlingen onderwijs te bieden dat ze op vruchtbare wijze voorbereid op het vinden en vormgeven van hun eigen levensweg, maar ook om te zorgen dat het eigenaarschap over onderwijsprocessen ligt bij degenen die dit onderwijs al handelend, iedere dag weer opnieuw tot realiteit maken. Het aangaan van dit soort ingewikkelde vraagstukken biedt leerkrachten oefenruimte waarin zij hun pedagogische virtuositeit (Biesta, 2011) actief kunnen ontwikkelen. In deze vraagstukken onderzoeken zij hoe te handelen vanuit de intenties van het vrijeschoolonderwijs, maar op grond van eigen oordeelsvorming, zodat goede onderwijservaringen ontstaan voor de leerlingen van nu, die hun weg moeten vinden in de wereld van nu en morgen.

ZICHTBARE EN INZICHTELIJK ONDERWIJSRUIMTE VOOR HET ZELFSTANDIG BEWEGEN

In het verlengde van de vraag over hoe te handelen in de scholen opdat leerlingen op passende wijze kunnen oefenen aan het zelfstandig bewegen in de wereld, wordt vanuit school- en bestuursniveau gezocht naar hoe je als school zichtbaar en inzichtelijk kunt maken hoe en waar je hier aan vormgeeft in het onderwijs en waartoe dit bijdraagt. Niet om dit ontwikkelingsaspect van de leerlingen te beoordelen, maar zodat een deelbaar beeld

gevormd kan worden dat laat zien wat scholen te doen of te laten hebben om aan de verdere ontwikkeling daarvan bij te dragen. Vrijescholen zien hier een kans om de eigen wijze waarop zij in onderwijsprocessen invulling geven aan de subjectwordingsfunctie tot een belangrijke pijler van de kwaliteit van dit onderwijs te maken.

Onderwijservaringen vanuit typische vrijeschoollessen, zoals het periodeonderwijs of de kunstzinnige en ambachtelijke vaklessen, bieden hiertoe waardevolle aanknopingspunten. Het leerproces dat leerlingen in die lessen doormaken wordt gezien als een cyclisch proces waarin onderwijsinhouden in zeven fasen worden verwerkt en getransformeerd tot iets eigens (Bond van Vrije Scholen, 2000). Dit proces is afgeleid van de levens- of spijsverteringsprocessen waarbij we ons eten in fasen verteren en omvormen (Steiner, 2000).

Het begint met explorerend waarnemen (1) van dat waarmee zij door de leerkracht in ontmoeting worden gebracht. Al doende gaan leerlingen zich wilsmatig met het onderwerp verbinden (2). Vervolgens komen leerlingen aan de hand van allerlei vragen die de ervaringen oproepen over het onderwerp tot het verwerken (3) en individualiseren (4) of eigen maken van de leerstof. Wat niet geïndividualiseerd wordt blijft liggen. Met wat wel eigen gemaakt is gaan de kinderen oefenen (5), en al doende vermeerderen (6) ze hun kennis en vaardigheden. In de zevende fase gaan leerlingen vanuit dat wat zij vanuit het voorgaande zelfstandig scheppen (7) en iets nieuws toevoegen (zie voor een uitgebreide beschrijving aan de hand van een praktijkcasus: Krijger, 2018). Als leerlingen eigen scheppingsprocessen aangaan, zoals het maken van een vrije tekening of eigen gedicht naar

aanleiding van een verhaal of ervaring, geven zij op kunstzinnige wijze uitdrukking aan wat voor hun de (waardevolle) essentie is van een verhaal, waarneming of ervaring. In dat proces laat de leerling onherroepelijk iets zien over hoe hij of zij op dat moment in de wereld bestaat.

Maar ook de socialisatie en kwalificatieprocessen tijdens deze lessen gaan nadrukkelijk verder dan kunnen reproduceren van wat anderen weten en kunnen of van de betekenissen die anderen verlenen aan beelden en gebeurtenissen. Zeker in het voorgezet onderwijs zijn dit lessen waarin het leerproces juist niet stopt als leerlingen zich eenmaal eigengemaakt hebben wat in de samenleving al geweten en gekund wordt. In de lessen volgt vanuit het proces waarin de leerlingen zich verbinden en leren meebewegen met een groter geheel, steeds de uitnodiging om als leerling je eigen beweging te gaan maken in denken, voelen en handelen; om zelf te ontdekken wie je bent en wat je belangrijk vindt, maar vooral ook door manieren en vormen van handelen te ontwikkelen waarmee je dat uitdrukt in de wereld. Bijvoorbeeld door op de ene dag van een scheikunde periode

een proef te doen en het verloop daarvan nauwkeurig te tekenen of in woorden te beschrijven en pas de volgende dag in een gesprek die waarnemingen te recapituleren en opnieuw te bezien. Op deze terugblik volgen verdiepende en verduidelijkende vragen. In het daarop volgende gesprek staan de verworven inzichten en belevingen vanuit de leerlingen centraal. De leerkracht houdt zich daarbij zoveel mogelijk terug. Die verworven inzichten en belevingen worden op hun beurt weer toegepast bij keuzes voor nieuwe teksten, beelden of handelingen. Het proces van loslaten en het weer bewust in herinnering brengen van een eerdere waarneming wordt zo gehanteerd als didactische middel tot verdieping van de ervaring zelf en tot zelfstandige begripsvorming als basis voor zelfstandige oordeelsvorming (Lutters, 2018). Al doende, voelende en denkend worden leerlingen geacht vaardigheden en kennis te ontwikkelen waarmee zij de essentie gaan vatten die voor henzelf spreekt uit een les, stuk tekst, een beeld, of een ervaring.

Dat neemt overigens niet weg dat ook in het voortgezet vrijeschoolonderwijs vragen leven over het verkennen, oefenen en nemen van zelfstandigheid door leerlingen in het leerproces. Hier leeft minder de vraag of je dat moet doen, maar meer wat je als leerkracht moet doen en laten om te zorgen dat leerlingen zelf groeien in het vermogen en de wil om zelf vorm te geven aan hoe ze bewegen in lessen en de wereld. Hoe zorg je dat leerlingen zich (mede)eigenaar van hun leerproces gaan voelen en daar ook verantwoordelijkheid voor kunnen en willen nemen? Dat zij ook nieuwe dingen willen blijven leren omdat zij zich over iets verwonderen en nieuwsgierig worden? Dat zij niet alleen maar tot zich nemen in de lessen wat zij denken dat belangrijk wordt gevonden omdat ze er een cijfer of beoordeling voor krijgen? Met name in de hoogste leerjaren beleven de docenten dat de meer in algemene zin vormende lessen meer en meer lijden onder druk van naderende examens. Docenten zelf voelen de druk om de daartoe behorende lesstof te behandelen en maken zich zorgen over hoe zij in deze lessen kunnen zorgen dat leerlingen bereid zijn zich te verbinden met leerprocessen en ervaringen die niet direct van nut lijken te zijn voor de eindexamen.

De komende vier jaar gaan PO- en VO-scholen samen met het lectoraat Waarde(n) van Vrijeschoolonderwijs aan de slag om dit belangrijke aspect van het vrijeschoolonderwijs- hoe je leerlingen helpt om hun eigen weg te gaan vinden- door middel van (actie) onderzoek verder zichtbaar en inzichtelijk te maken en om al handelend verder vorm te geven aan onderwijspraktijken die passen bij de intenties van het vrijeschoolonderwijs en bij de behoeftes van huidige leerlingen en de samenleving.

LITERATUUR REFERENTIES

- Biesta, G.J.J. (2011a). De school als toegang tot de wereld: een pedagogische kijk op goed onderwijs. In R. Klarus en W. Wardekker (Eds.). Wat is goed onderwijs? Bijdragen uit de pedagogiek (p. 15-35). Den Haag: Boom Lemma uitgevers.
- Biesta, G.J.J. (2011b). Het beeld van de leraar. Over wijsheid en virtuositeit in onderwijs en onderwijzen. Tijdschrift voor lerarenopleiders (VELON/ VELOV), 32(3), 4-11.
- Bond van Vrije Scholen, Projectgroep actualisering leerplan onderbouw (2000). De bronnen van het leren. Een visie op het onderwijs aan 6-12 jarigen. Driebergen: De Bond van Vrije Scholen
- Krijger, A. (2018). Brede vorming als ruimte scheppend gebeuren. Leiden: Hogeschool Leiden
- Lutters, F. (2018). Reizen door Periodeland. De waarde van periodeonderwijs in de vrijeschool. Leiden: Hogeschool Leiden.
- Mayo, A.Y. (2015). Lectorale rede Autonomie in verbondenheid. Waarde(n)vol onderwijs voor nu en de toekomst. Leiden: Hogeschool Leiden.
- Snikkers, S. (2018). Heb je dit kind gezien? Over begeleiding van hoogbegaafde leerlingen in de vrijeschool. Leiden: Hogeschool Leiden.
- Steiner, R. (2000). The Riddle of Humanity. Sussex: Rudolf Steiner Press

"IT TAKES A VILLAGE TO RAISE A CHILD"

EEN NIEUWE SCHOOL VOOR ANTROPOSOFISCHE KINDEROPVANG

Doorlopende leerlijn

Niet alleen de vrijescholen in Nederland groeien. Ook de kinderdagverblijven die vanuit dezelfde visie en pedagogiek werken staan steeds meer in de belangstelling bij ouders. Een goed georganiseerde en sterke antroposofische kinderopvang is onderdeel van de doorlopende leer- en ontwikkelijn en ontzettend belangrijk voor vrijescholen. Hier wordt de voorbereiding gelegd en de aansluiting gemaakt op de vrijeschool kleuterklas.

ANTROPOSOFISCHE KINDEROPVANG TREKT OUDERS AAN

De aanmeldingen op antroposofische kinderdagverblijven en buitenschoolse opvang nemen gestaag toe. Dat gaat hand in hand met de toenemende belangstelling voor de vrijescholen. In een tijd waarin ouders naast het gezinsleven ook een actief arbeidsleven hebben, gaan zij op zoek naar een vorm van kinderopvang die aansluit bij hun visie over opvoeden. Steeds meer ouders komen vanuit die gedachte terecht bij de antroposofische kinderopvang. Zij ervaren daar vaak 'iets' dat hen aanspreekt.

Dit 'iets' hangt meestal samen met de wijze van inrichting, aanbod, verzorging, kleur- en materiaalgebruik. Antroposofische kinderopvang kenmerkt zich onder andere door het afstemmen op de behoefte van het individuele kind, afwisseling van rust en activiteit in het dagelijks ritme, grote aandacht voor ritme en gewoonten, vrij spel, fantasie, natuur, eerbied en gezondheid.

UITDAGING

Naast de groei en toenemende interesse van ouders is er in de kinderopvang sprake van vergrijzing. De komende jaren stromen ervaren krachten uit en de verwachting is dat er te weinig nieuwe instroom zal zijn. Hierdoor ontstaat een enorme vraag naar goed opgeleid personeel, werkend vanuit de visie die aansluit bij een antroposofisch kinderdagverblijf. Dat zorgt voor een grote uitdaging. Deze ontwikkelingen, én de inzet om te kunnen blijven werken aan gedegen kwaliteit en scholing, leidden het afgelopen jaar tot een initiatief voor de nieuwe 'School voor Antroposofische Kinderopvang'.

DE NIEUWE SCHOOL

De persoonlijke ontwikkeling van pedagogen die werkzaam zijn in de antroposofische kinderopvang is essentieel. Daar wordt doorlopend aan gewerkt, omdat een continu lerende houding het voorbeeld is dat je als volwassene aan het kind wilt geven. Het jonge kind leert door nabootsing en wij als volwassenen willen het kind een waarachtig voorbeeld geven. Het kind vanaf ongeveer zeven jaar zoekt in de opvoeder de liefdevolle autoriteit die het goede, ware en schone voorleeft. Dit kan enkel als de volwassene een open en lerende houding aanneemt en het kind van daaruit begeleidt. Hoe je dit doet leer je onder andere op de School voor Antroposofische Kinderopvang.

Erkende opleiding

De School voor Antroposofische Kinderopvang is een opleidingsinstituut dat in samenwerking met ROC Midden Nederland, als enige instituut in Nederland, erkende antroposofische opleidingen verzorgd voor de kinderopvang. In september 2018 gaat de eerste groep studenten van start. Dit betreft een kopjaar MBO niveau-4 voor personeel dat nu al werkzaam is in de kinderopvang en voor zij-instromers. Momenteel wordt ook een volledige, driejarige MBO niveau-4 opleiding ontwikkeld voor scholieren die na hun middelbare school het vak Antroposofisch Kinderopvang willen leren.

SOCIALE SAMENHANG

Voor de School voor Antroposofische Kinderopvang is de sociale samenhang binnen kinderdagverblijven een onmisbare component. Een kinderopvang is een kleine gemeenschap waarin kinderen zich gezien kunnen voelen. Daarvoor is het noodzakelijk dat pedagogisch medewerkers weten wat er buiten de opvang in het leven van het kind speelt (thuis en op school). Ouders moeten tegelijkertijd weten wat er tijdens de opvangdag speelt, zodat het kind thuis niet helemaal opnieuw hoeft te beginnen, maar het leven gewoon door kan gaan. We hechten daarom aan een goede relatie met de ouders en de school. Kinderen voelen zich gedragen wanneer ze ervaren dat er verbinding is tussen de mensen die op verschillende plekken voor hen zorgen. Mede hierom wordt binnen de antroposofische kinderopvang actief aan ouderbetrokkenheid gewerkt.

OUDERBETROKKENHEID

De antroposofische kinderopvang biedt opvang gericht op een individueel kind dat deel uitmaakt van een vaste groep kinderen en pedagogisch medewerkers. Met ouders wordt voorafgaand aan de aanname helder en duidelijke gecommuniceerd over wederzijdse verwachtingen, wensen en behoeften. Bijvoorbeeld over de rol die zij zelf hebben. Ouderbetrokkenheid betekent samen met de ouders, als primaire opvoeders van het kind, het dorp vormen waarin het kind opgroeit. Dat wordt op verschillende manieren zichtbaar. Bijvoorbeeld bij het vieren van jaarfeesten, waarbij ouders worden uitgenodigd en een actieve rol kunnen spelen. Ouders worden zo deelgenoot van een stukje aanbod voor hun kind en vormen samen met de kinderopvang het dorp waarin het kind zich ontwikkelt en opgroeit. Om dat goed te kunnen verzorgen werken pedagogisch medewerkers aan een actieve innerlijke scholing, waarin op het eigen handelen gereflecteerd wordt, de eigen communicatie onderzocht wordt en de innerlijke houding als scholingsweg, in vrijheid, gegaan wordt.

“Sociale samenhang is de bodem waarop het leven gewoon door kan gaan, en kinderen de dag als een geheel kunnen ervaren zonder ‘knips’ tussen thuis en opvang of school en opvang.”

DE GOUDEN DRIEHOEK

OPGROEIEN IN EEN WEEFWERK VAN LIEFDE

Toen mijn oudste nog maar een peuter was in een uithoek van de vrijeschool, kreeg ik een boekje in handen. Een wit 'paspoort' met een veelkleurige V erop. Daaronder in regenboogtinten de vraag: 'Wat maakt de vrijeschool uniek?' Uitgegeven door de Vereniging van vrijescholen. Het zag eruit als een kleinood. Iets om zuinig op te zijn. Hongerig verslond ik de inhoud, want leg maar eens de vinger op wat deze school nou echt zo anders maakt. Als je intuïtief weet dat dit de plek is die je je kinderen gunt, maar nog moet gaan ervaren waarom dat zo belangrijk is. Want zo kan het voelen: van wezenlijk belang.

De vrijeschool is hot & happening in Nederland. Ze breiden uit en starten nieuwe initiatieven – zelfs in krimpgebieden. Daar is de groei dan ook naar. Steeds meer kinderen leren momenteel met hoofd, hart en handen in onder- en bovenbouw. Dat betekent ook dat tienduizenden ouders, grootouders en verzorgers, steeds vaker voor het eerst, in aanraking komen met een vrijeschool. Alleen ben ik dus niet, met mijn honger.

Ouders op weg

Dit artikel is geschreven door Manon Berendse. Zij is vrijeschoolouder en werkt als freelance schrijver en redacteur, onder meer voor Seizoener, tijdschrift voor de vrijeschoolwereld. 'De gouden driehoek' verscheen daarin als beschouwing op de relatie tussen leerkracht, kind en ouders.

www.seizoener.nl

VEELEISEND GESCHENK

Laten we dus maar beginnen bij hoe dat nou is: vrijeschoolouder zijn. Die rol krijg je cadeau als je je kinderen inschrijft. Of het ook voelt als een geschenk, ontdekken veel mensen pas gaandeweg. Is het leuker en waardevoller dan je dacht? Veeleisender misschien? Je had vast nog geen idee van de stapels zelfgebakken broden en taarten die er in een schooljaar doorheen gaan, of van de moskussentjes, takken en uitgeblazen eieren die mee naar school mogen, of van de oneindige wolken fluitekruid die nodig zijn met Pinksteren...

ATMOSFEER VAN LIEFDE

Toch wordt het al aangestipt in het eerste lemma van het paspoort. Tongue in cheek, dat wel. 'Leerlingen worden als volwaardig deelgenoot aan hun eigen leerproces benaderd in de driehoek ouder, kind en leerkracht.' Sommigen noemen het de Gouden Driehoek. Rudolf Steiner wond er in 1921 minder doekjes om, tijdens een ouderavond van de eerste Freie Waldorfschule in Stuttgart. 'Onze leerkrachten zijn er absoluut op aangewezen om op basis van een samenwerking in vertrouwen met de ouders van de kinderen te kunnen werken. (...) je bereikt niets in het onderwijs en met de opvoeding in de school, als tussen de onderwijzer en het kind niet een bepaalde verhouding bestaat; de verhouding van echte liefde van de onderwijzer voor het kind en van het kind voor de onderwijzer.' Ouders slaan daarvoor de brug, zeker als de kinderen nog jong zijn.

Maar geldt dat niet voor elke school, dat leerkrachten, kinderen en ouders betrokken zijn bij elkaar? Ja en nee. Er is altijd sprake van een schoolgemeenschap, maar het is niet altijd zo dat er bewust en consequent ruimte wordt ingebouwd voor méér dan praktische hulp. Die broden, taarten, takken en uitgeblazen eieren zijn slechts een manier om te komen tot het werken aan een fijnmaziger kleeid, waarin het gaat om samen mogelijk maken, scheppen en reflecteren. Niet alleen op de kinderen, maar ook op jezelf. 'Elke opvoeding is immers zelfopvoeding', lees ik ergens achterin het paspoort. Hier begint de driehoek te glanzen, want dat zal niet elke school beweren in haar identiteitsdocument.

*“Je moet ook van ouders houden,’ zei onze peuterjuf ooit glimlachend,
maar het omgekeerde is net zo waar.”*

KLEURIG WEEFWERK

Opvoeden en onderwijzen gaan gelijk op, vond Steiner. Het is een innerlijk, continu proces dat ieder menskenkind nodig heeft. Of het nu thuis is of op school, jong is of ouder. Om mens te kunnen worden, en vanuit een volstreekte eigenheid met steeds steviger draden mee te kunnen weven aan dat kleurige kleed. Eerst nog maar zo groot als de school en haar pleinen rondom – de wereld in het klein.

Als ik van iemand iets geleerd heb over mijn kinderen de afgelopen jaren, dan is het van hun peuter – en kleuterjuffies. Ik zie mijn zoontje voor me, terwijl hij tekent in de kleuterklas. Hij vertelt ons er thuis wel eens over, of maakt er nog eentje. Met zijn juffie bekijken we aan het eind van het schooljaar een flinke stapel tijdens het oudergesprek – zijn ontwikkeling valt er echt uit af te lezen. En ik herinner me mijn dochtertje in haar eerste dagen op de peuterspeelzaal, rondsjuwend met de sleutelbos uit de poppenhoek, die haar juffie speciaal voor haar had klaargelegd. De bos vormde letterlijk de sleutel tot haar nieuwe wereld. Het was haar beginpunt, haar houvast. Het zijn maar twee momenten uit een bomvol schooljaar, maar ze vertellen veel over de aandacht waarmee naar ieder kind, iedere dag opnieuw, gekeken wordt. Als vader en moeder ben je welkom om mee te kijken en daarover in contact te zijn. Als je jezelf laat zien, met jouw vragen en zorgen, verdiept dat contact zich.

Daar krijg je de tijd voor: een leerkracht heeft de kinderen meerdere jaren onder haar of zijn hoede. Er wordt altijd gezegd dat daarmee de kiem gelegd is voor een ‘inspanningsverplichting’ van leerkracht naar kind, maar dat geldt natuurlijk ook voor het contact tussen ouders en leerkracht. ‘Je moet ook van ouders houden,’ zei onze peuterjuf ooit glimlachend, maar het omgekeerde is net zo waar. Dit is waarop Steiner doelde toen hij pleitte voor ‘een atmosfeer van liefde in elke klas’, op die ouderavond in 1921.

*“Niet alleen je kind gaat naar deze school,
ook als gezin neem je een stukje vrijeschool mee naar huis”*

INNERLIJKE DRANG

De Driehoek kan echt schitteren tijdens ouderavonden, als we stilstaan bij wat er leeft in de klas. En hoe we dat kunnen lezen als stukjes ontwikkeling annex leerstof – de twee begrippen die op vrijescholen onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn. Daarover horen en er iets van mogen zien – via schilderijen, een open eurytmieles, een kerstspel – dat kan kraakheldere inzichten opleveren. Nooit vergeet ik hoe harmonisch en geconcentreerd tweeëndertig (!) kleuters het kerstspel speelden, in het bijzijn van vele ouders. Mijn zoontje voor het eerst, andere kleuters duidelijk voor de tweede keer. De groten namen de jongsten mee in alle handelingen, liedjes, rollen en stukjes tekst. Opruimen was jaloersmakend: terwijl juf vanaf haar stoel hier en daar een aanwijzing gaf, ruimden de kinderen alle verkleedkleden en attributen netjes op. Als ouders waren we verbluft. We hadden in het hart van het waarom van dit onderwijs gekeken: naar een innerlijk ‘ja’ van de kinderen, naar mee bewegen in een groep, naar samen scheppen en ordenen. Op zulke momenten besef je hoe je toe kunt groeien naar wat je kunt en wilt in dit leven, vanuit een diepe verbondenheid met anderen. De kunst is om die verlangens serieus te nemen en daar iedere keer opnieuw ruimte voor te maken. Volwassenen vanuit hun begeleidende kwaliteiten, de kinderen vanuit hun innerlijke drang om te willen maken, voelen en weten.

BETROKKENHEID

Dus ja, ik vind het een geschenk als tijdens een oudergesprek meer aan bod komt dan de vraag of het kind alle tafels al kent. Of dat je op school tot 's avonds laat met elkaar zit te frummelen aan een zwierzwaaijer of een setje engelenvleugels. Kost je tijd en inspanning, maar het gaat ook om de lol. Bovendien: als ouders maak je elkaar ook jaren mee, dus dat is die investering zondermeer waard. Houd je niet van handwerken? Dan is er niemand die je tegenhoudt om iets anders te verzinnen, maar je moet het wel zelf gaan doen. Een voorbeeld: vrijeschoolouders die nieuwe ouders onthalen, nadat zij hun kind op de school hebben aangemeld. Om alvast een tipje van de sluier op te lichten van de warmte en betrokkenheid die de schoolgemeenschap vraagt van vaders, moeders en verzorgers. Het gebeurt op sommige vrijescholen, en ik kan me voorstellen dat je zo sneller inziet dat niet alleen jouw kind naar deze school toe gaat, maar ook dat je als gezin een stukje vrijeschool mee naar huis neemt.

“Zoom eens uit en kijk naar het hele kleed van jouw schoolgemeenschap”

VEERKRACHT

Natuurlijk is er ook een schemerzijde aan al dat goud. Ouders kunnen soms doorschieten in het opkomen voor hun kind en te ver de school in komen. En leerkrachten denken soms bij voorbaat al niet te kunnen voldoen aan alle verwachtingen die aan hen gesteld worden, wat kopschuw kan maken. Het kleed van onze samenleving wappert steeds harder in de wind en blijkt niet overal even stevig getwijnd. De kunst is om elkaar weer te vinden en aan te spreken op hartniveau. Door niet te vergeten dat het om de kinderen gaat: wie zijn zij, wat hebben zij nodig en hoe kunnen wij hen daarbij helpen? Maar ook: wie zijn wij, wat hebben wij nodig en hoe kunnen we elkaar daarbij helpen? Wat wil je als ouder weten, waar heb je als leerkracht hulp bij nodig? Zoom eens uit en kijk naar het hele kleed van jouw schoolgemeenschap. De leerkracht vormt het hart van complete klassen, broertjes, zusjes en vele collega's. Ouders en verzorgers vormen rijk geschakeerde patronen om elke klas heen: in beginsel een schulprand vol openheid en, mits goed gevoed, betrokkenheid. Als het lukt om vanuit deze verbindingen in gesprek te gaan over wat we kunnen delen en verdelen, dan lukt het ook om het kleed soepel te houden – en veerkrachtig genoeg voor een windhoos op zijn tijd.

“De kunst is om elkaar weer te vinden en aan te spreken op hartniveau”

Manon Berendse

Ze schrijft en redigeert freelance voor o.a.
tijdschrift Seizoener en uitgeverij Christofoor

PERSPECTIEF VAN EEN KLEUTERJUF

DE KLEUTERKLAS VAN JUF NELLEKE

21 totaal verschillende kleuters

Het is nog donker buiten als ik mijn fiets pak om naar school te fietsen. Ik rij door donkere straten en geniet van de stilte voordat mijn werkdag begint. Onderweg zie ik in verschillende huizen de ochtend hectiek van aankleden, ontbijten, tassen mee. In sommige gezinnen is de vader of moeder druk met brood smeren, in het andere gezin doen de kinderen dat zelf aan tafel. Weer ergens anders zit een kind alleen aan het ontbijt en zit de ouder voor een verlicht schermpje. En ook zijn er kinderen die voor de televisie hun boterham of hun pap eten, hun drinkontbijt krijgen. Zoveel verschillende gewoontes in zoveel verschillende gezinnen. Vanuit al deze verschillende gewoontes in de ochtend staan er straks 21 totaal verschillende kleuters bij mijn deur op school.

Kleuteronderwijs

In oktober 2018 organiseert de Vereniging van vrijescholen een conferentie over eigentijds en vernieuwend kleuteronderwijs op de vrijeschool. Het gaat hierbij om vragen als: hoe blijven wij trouw aan de waarden van het vrijeschool kleuteronderwijs mét oog voor de ontwikkelingen van deze tijd? Waar kunnen wij ons onderwijs verrijken en ons aanbod verbreden? Wat bieden wij meer-begaafde kleuters? Dit najaar gaan kleuterleid(st)ers over deze vragen met elkaar in gesprek.

Het is in deze tijd niet meer zo dat enkel antroposofisch georiënteerde ouders hun kinderen naar de vrijeschool brengen. Er zijn steeds meer ouders die voelen dat wat de vrijeschool kinderen kan bieden geschikt is voor hun kind. Dat is een heel andere beweging dan wanneer een ouder vanuit kennis over de antroposofie weet dat dit onderwijs bij hun kind hoort. De wollen mutsjes en hemdjes, eten van de granen van de dag, geen televisie, kennis van werken van Rudolf Steiner, rust reinheid en regelmaat in de opvoeding. Het is niet meer allemaal vanzelfsprekend om terug te vinden op de vrijeschool. Dat maakt het startpunt op de school voor zowel ouders als kinderen wezenlijk anders en dat werkt door in mijn kleuterklas.

BASIS VOOR LEREN

Voor mij als leraar ligt er dan de prachtige taak om al deze verschillende kinderen te zien en te begeleiden. Als kinderen het gevoel hebben dat ze er mogen zijn, alleen dan zal er voldoende vertrouwen zijn om te oefenen met wat nog moeilijk is. Ruimte om te lachen, te huilen en boos te zijn én om te ervaren dat er vertrouwen is. Dát is de basis om te kunnen leren. Als kleuterjuf ben ik iedere dag hard bezig om deze basis te verzorgen.

ONDERWIJS VORMGEVEN VOOR KINDEREN

Dat begint er 's ochtends mee dat alle kinderen zo goed mogelijk in staat moeten zijn om te ontvangen wat ik hen wil brengen. In mijn klas merkte ik dat het niet vanzelfsprekend is dat kinderen binnenkomen en er klaar voor zijn om in te stappen en meteen te beginnen. Het stilzitten in de kring tot alle kinderen er zijn en dan vervolgens meezingen en de spelletjes meebewegen, vroeg veel van mij en mijn klas. Het voelde ook heel tegennatuurlijk.

Zoals ik 's ochtends op de fiets genoot van de stilte voor mijn drukke werkdag, merkte ik bij mijn leerlingen een enorme behoefte aan bewegen en echt even 'aankomen' in de klas. Dan komt de vraag op tafel te liggen: maak ik mijn leerlingen passend voor mijn onderwijs of maak ik mijn onderwijs passend voor mijn leerlingen? En dan kies ik vanuit mijn onderwijshart voor dat laatste. Ieder kind is voor mij een startpunt voor het vormgeven van mijn onderwijs.

ZINGEN EN (MEE)BEWEGEN

In mijn klas zijn we 's ochtends gaan bewegen op een parcours dat wordt uitgezet in de klas. Er zijn altijd verschillen in wat kinderen fysiek al kunnen en dat is prima. Op hun eigen niveau krijgen ze opdrachten mee. Het kind dat al heel snel het parcours door rent krijgt van mij de opdracht om het eens achteruit te proberen. Het kind dat nog niet zo goed durft krijgt de hulp van een maatje. Een ander kind, dat nog weinig ruimte geeft aan andere kleuters, krijgt van mij de opdracht om een 'pittenzakje' op het hoofd mee te dragen. Op deze manier is iedereen aan het leren. Daarna zingen we liedjes in de kring, zeggen we onze spreuken en doen we spelletjes. De kinderen die zich al heel zeker voelen durven al iets alleen te laten horen en sommige kinderen doen dat liever met iemand samen. Ook zijn er kinderen die niet meezingen, maar wel zichtbaar innerlijk meebewegen én er zijn kinderen die geen zin hebben om te zingen. De kinderen die geen zin hebben probeer ik te betrekken met een nieuw lied of spelletje, een opdracht te geven of een rol in het spel toe te schrijven. Het kind dat innerlijk meebeweegt heeft mijn aandacht en krijgt de tijd om zich op zijn eigen tijd te laten horen.

KONINGSKINDEREN

Een speciaal plekje in mijn klas hebben mijn 'koninginkinderen'. De kinderen die een jaar langer in de kleuterklas mogen blijven. De verschillende redenen voor dit extra jaar vragen om nog meer maatwerk. Bij de oudste kleuters in de klas zijn de reken- en taalvoorwaarden meer dan voldoende aanwezig. Rekenen, lezen en zelfs schrijven kunnen ze al en de interesse en honger naar dit cognitieve leren is groot. Soms is het dan zoeken naar wat passend is binnen de vrijeschool kleuterklas, waar je geen werkbladen en schrijfoefeningen zal verwachten. Er wordt gebruik gemaakt van alles dat in de klas aanwezig is. Zo zijn er kinderen die met schriften aan de slag gaan of een prentenboek voorlezen aan een klein groepje en andere kinderen gaan bezig met sommen in de klas; bijvoorbeeld door uit te rekenen hoeveel jongens of meisjes er in de klas zitten. Ook krijgen de kinderen op hun eigen niveau vragen in de kring. Als kinderen wakker worden in het cognitieve, dan durven ze steeds meer en krijgen ze ook meer vertrouwen op sociaal-emotioneel niveau. Dat is een belangrijk aspect voor de ontwikkeling van zeker de oudste kleuters ter voorbereiding op de overgang naar klas 1. Het kijken naar de verschillen in het geheel van de klas, iedere leerling afzonderlijk zien en daar mijn onderwijs op afstemmen. Dat vind ik belangrijk als het gaat om differentiëren in de klas. Dat is de kunst van goed onderwijs.

Nelleke Schreuders

Vrijeschool kleuterjuf
De Vuurvogel in Driebergen

DE BEWEGENDE KLAS

RUIMTE VOOR LEREN IN BEWEGING

Een van de meest fysiek zichtbare ontwikkelingen binnen het vrijeschoolonderwijs is de zogenaamde 'bewegende klas'. In inmiddels ruim 50 vrijeschoolklassen in Nederland zitten de kinderen niet meer op een stoel aan een tafel, maar ze gebruiken kussens en banken als meubilair in de klas. De bewegende klas is een concept voor klasseninrichting dat voor het eerst gebruikt werd door de Zweedse leraar Pär Ahlbom. In het Duitse Bochum werd het vervolgens verder ontwikkeld tot 'das bochumer model'.

De zware houten banken en stevige (boekweit)kussens bieden voornamelijk in de lagere onderbouw klassen (1, 2 en soms ook 3) ruimte aan het bewegend leren. De bewegende klas werd door Annemiek de Leeuw van De Vrijeschool Den Haag in Nederland geïntroduceerd. Na haar pilot mocht ik op Vrijeschool Vredehof in Rotterdam als een van de eerste scholen in haar voetsporen treden. Nu, bijna 5 jaar later, zijn bij ons op school klas 1, 2 en 3 standaard ingericht als bewegende klassen, tot grote tevredenheid van leerkrachten, kinderen en ouders.

PARCOURS

Het concept is even simpel als effectief. Wie om 8:30 in een bewegende klas binnenstapt moet even met zijn ogen knipperen. De kinderen klauteren over een hindernisbaan met evenwichtsbalken, tastzinspelletjes en behendigheidsoefeningen. Het is vrij spel, binnen de strakke kaders van het door henzelf bedachte parcours. In de eerste klassen blijven ze nog dicht bij de grond en aan de hand van de leraar maar naarmate ze ouder worden dagen ze zichzelf uit met steeds hogere en zelfstandigere bouwwerken.

WERKEN IN WISSELENDE OPSTELLINGEN

De banken dienen na het parcours als zitplaats in de kring, en na de spreuk, het zingen, de ritme-oefeningen en de instructie bouwen de kinderen de klas zelfstandig om tot een rij- of groepsopstelling waarna ze de banken als tafels gebruiken en op de kussens zitten. De zelfstandige verwerking van de lessen is niet anders dan in een niet-bewegende klas. De kinderen kunnen gemakkelijk in hun schrift werken of samenwerken in groepjes. Wanneer het tijd is om op te ruimen is de klas in minder dan 2 minuten weer teruggebouwd naar de kring voor de lesafsluiting. In mijn klas vonden de kinderen het heerlijk om op hun kussens te gaan liggen voor het verhaal.

HET RICHTEN VAN DE WIL

De bewegende klas zet de kinderen fysiek aan het werk, zowel binnen als tussen de lessen. De ombouw is een moment van samenwerking en 'uitademen' en de stevige zitkussens vragen een actieve zithouding van de kinderen tijdens het werken. De opstelling richt de kinderen op wat komen gaat. Ze halen zelf hun schrift en krijtjes op en bereiden zich zelfstandig voor op hun opdracht. Wanneer iedereen weer zit hoeft het nog maar kort opgehaald te worden en kan iedereen aan het werk. Het werkt een beetje als bij tafeldekken. Het neerleggen van het bestek wekt de eetlust op.

ZELFSTANDIGHEID

Mij is opgevallen dat de kinderen veel taakgerichter en zelfstandiger zijn in een bewegende klas. De ruimte is echt van hen, ze weten van alles waar het ligt en maken invallers of bezoekers gemakkelijk wegwijs in 'hun klas'. Als leerkracht ben ik steeds vaker te gast, de begeleider langs de zijlijn. De kinderen zijn eigenaar, van de klas, van de materialen en van hun eigen leerproces.

DE KRACHT VAN DE KRING

De dagelijkse kring is een belangrijke schakel in het sociale proces in de klas. In de kring is iedereen gelijk en is alles welkom. Al in de 1e klas konden mijn leerlingen een zelfstandig klassengesprek voeren over hun klachten en zorgen. Er was zelfs een voorzitter die het gesprek leidde. Ik zorgde slechts voor notulen en bracht zo nu en dan vragen van de leerlingen naar de pedagogische vergadering als de klachten het schoolplein of bijvoorbeeld de voetbalregels betroffen.

Dit soort kringgesprekken zijn niet alleen aan de bewegende klassen voorbehouden, maar doordat je dagelijks in de kring zit is er op een heel natuurlijke manier ruimte voor gesprek. De leraar is onderdeel van deze kring (staat er niet voor) en iedereen zit even ver van het midden af. Dit zorgt voor een sterke sociale basis in de klas. De kinderen kennen elkaar, van top tot teen en met al hun onhebbelijkheden en kunnen dit ook waarderen. Iedereen is anders, en mag ook anders zijn.

DE BEWEGENDE KLAS IN DEZE TIJD

Hoe komt het dat juist in deze tijd ruimte is ontstaan voor de bewegende klas? Kinderen bewegen steeds minder. Ze spelen minder buiten, worden veelal met de auto naar school gebracht en brengen vaak een groot deel van hun vrije tijd door achter een scherm. De tijd waarin kinderen na schooltijd de hele middag buiten speelden is voorbij. Daar kunnen we van alles vinden, en gelukkig zijn er steeds meer ouders die de buitenspeeltijd van kinderen beschermen, maar het is wel de realiteit. Aan de andere kant tonen steeds meer onderzoeken aan dat te lang zitten niet gezond is. 'Zitten is het nieuwe roken' wordt er gezegd.

In onderwijsland doen diverse scholen onderzoek naar bewegen en leren. Onlangs is aangetoond dat kinderen beter automatiseren als ze bij het leren mogen bewegen. Dit zien wij in de vrijeschool al jaren. Wij stampen en klappen net zo lang totdat de kinderen de tafels kunnen dromen. Maar het bewegen gaat bij vrijeschoolonderwijs verder dan boksbewegingen en huppelsprongen. De beweging is inhoudelijk verbonden met de lesstof zodat de kinderen het via de beweging kunnen ervaren en begrijpen.

Het vrijeschoolonderwijs brengt het leren in beweging. Dat deed het 100 jaar geleden ook al, daar hebben we geen bewegende klas voor nodig. Maar flexibele indeling van een bewegende klas geeft de kinderen en de leerkracht wel alle ruimte die nodig is om in beweging te blijven.

Mijn droom is om ook in de hogere klassen een vergelijkbare stap te zetten. In Duitsland zijn er voorbeelden van scholen die tot de 12e klas zo verder werken. Dat zie ik in Nederland niet zo snel gebeuren. Ik merkte dat mijn kinderen aan het eind van de derde klas te groot werden voor de kussens en banken. Maar er moet wel iets anders ontwikkeld kunnen worden.

Ik mis in mijn 'gewone' vierde klas de ruimte voor beweging en gesprek. Ik mis de flexibiliteit en de huiselijkheid van de bewegende klas. Ik hoop écht dat we de komende jaren een nieuwe vorm kunnen ontwikkelen die ook oudere kinderen de ruimte geeft om te leren in beweging.

KUNST OM DE KUNST

DE KRACHT VAN DE VERBEELDING

Een huilend kind in je klas. We hebben ze allemaal van tijd tot tijd. Van die dikke, rollende waterlanders. In het basisonderwijs heb je dagelijks te maken met allerlei soorten tranen. Tranen van pijn, van het missen van papa of mama, tranen van aangedaan onrecht, van spijt. Soms krokodillentranen, en theatertranen, die bestaan natuurlijk ook. Maar dit waren echte, van frustratie. Bij een zesdeklasser, die normaal gesproken niet vies is van een robbertje theater. Toch weet je dan als juf meteen: deze zijn echt. En dat doet iets met je, als leraar.

Een onzeker meisje, veel last van faalangst, dat zij met een grote mond (op het randje van brutaal) en een flamboyant uiterlijk probeert te verbergen. Floor, zoals ze heet, ging een lange weg naar het opbouwen van zelfvertrouwen, daarbij geholpen door haar klasgenoten en het veilige pedagogische klimaat dat wij als haar juffen wilden geven. De dag dat zij vrijwillig haar vinger opstak om voor het bord een som uit te rekenen, terwijl de hele klas toekeek, was een memorabele dag. Eentje met een traan van ontroering en kippenvel, wat ik dan weer probeerde te verbergen. 't Is toch een zesde klas, nietwaar.

Maar vandaag huilt zij. Ze moet namelijk een toets maken die zij niet kan maken. Haar schoolse kennis en vaardigheden die zij bij ons, met een programma op maat, heeft verworven, zijn voor Floor namelijk bij lange na niet toereikend om de opgaven in deze toets te kunnen maken. Floor heeft, toen haar citoscores onder het gemiddelde bleven, een onderzoek gehad waaruit bleek dat haar intelligentieniveau onder dat van een "gemiddelde" leerling ligt, met de nodige aandacht- en leerstoornissen daarbij. Haar verdere schoolkeuze en carrière hangt af van deze toets, althans, zo voelt zij dat. Dikke tranen van verdriet en frustratie, van tekort voelen schieten. Kortom: terug bij af.

'METEN IS WETEN'

Als er zoiets in mijn klas gebeurt, kan ik niet anders dan me daar ongerust en een beetje boos over maken. "Meten is weten", lijkt een uitdrukking te zijn geworden die niet alleen in het onderwijs, maar in allerlei andere sectoren in de samenleving is doorgedrongen. De kosten en de opbrengsten lijken bepalend te zijn geworden voor de kwaliteit. Je ziet het in de zorg, maar ook in andere sectoren van dienstverlening. Denk aan de buschauffeurs, die, net als leerkrachten terecht gingen staken. Floor is niet de enige die het gevoel heeft niet aan de norm te voldoen. Veel kinderen, en trouwens ook volwassenen, hebben hier dagelijks mee te maken. Dit geeft mij het gevoel dat het veelvuldig willen toetsen en meten een beetje is doorgeslagen. Wat meet je nu precies? En vooral: waarom?

Wanneer er een maatschappelijke tendens doorslaat, zie je daar vaak een tegenreactie op ontstaan. Het onderwijs reageert op het waardensysteem. Leraren en ouders in het hele land, zien dat kinderen hier niet gelukkig van worden (los van het 'gemiddelde' kind, dat wel pret heeft in het maken van zo'n boekje, want die zijn er gelukkig ook genoeg).

TOETSEN ALS TROEFKAART

Begrijp me niet verkeerd, ik ben niet persé van de softe aanpak, en ook niet tegen toetsen. Toetsen hebben voordelen. Je hebt iets in handen om aan de ouders te kunnen laten zien, je kunt kinderen goed volgen en daardoor gerichtere hulp bieden. Maar de laatste tijd krijg ik het gevoel dat een toetsuitslag als een soort troefkaart wordt ingezet. Er wordt op verschillende scholen geoefend voor een toets, om de resultaten op te krikken. Er zijn externe bureaus die kinderen gericht voorbereiden op een toets met speciale trainingen. In dit soort gevallen schiet de toets mijns inziens volledig haar doel voorbij. Een voorbeeld: jonge kleuters, en zelfs peuters zouden in theorie prima kunnen leren lezen, maar de tijd die daarin geïnvesteerd zou moeten worden, kan dus niet worden besteed aan ontwikkelingsgebieden die op dat moment van veel groter belang zijn, zoals bijvoorbeeld de motorische en sociale ontwikkeling. Zijn we niet een beetje aan het doorslaan?

*“Zo las ik op LinkedIn over yogalessen voor kleuters
en mindfulnesstraining in groep 5.”*

PRESTATIEDRUK VERZACHTEN

Om de prestatiedruk te verzachten, en in een wanhopige poging faalangst te voorkomen, komen er activiteiten ter ontspanning de scholen in. Zo las ik op LinkedIn over yogalessen voor kleuters en mindfulnesstraining in groep 5. 'Leuk' huiswerk in groep 7: “Ga lekker sporten of een film kijken: ontspan!” Kinderen in groep 8 - waaronder Floor- die er handig gebruik van maken (neem het ze eens kwalijk) en hun knuffels mee naar school nemen ter mentale ondersteuning of onderhandelen over het maken van de toets in hun pyjama, onesie, sweatpants of hoe zo'n joggingbroek tegenwoordig ook heten mag. Kinderen die dextro's, kauwgum en ander suikerrijk snoepgoed mee naar school nemen, zodat ze 'zich beter kunnen concentreren'. En leerkrachten die dit toestaan, want die arme kinderen hebben het al zwaar genoeg.

Bij mij roept dit wat innerlijk geknaag op. Bereik je met dit soort acties niet het tegenovergestelde? Ik bedoel: door mee te gaan in deze trend, benadruk je dan juist niet de belangrijkheid van het maken van de toets? In feite voer je de druk hiermee dus alleen maar op.

KUNST OM DE DE KUNST

Kunst! Ook zo'n vak waardoor de kinderen even hun zinnen kunnen verzetten. Hierdoor kunnen de kinderen zich fijn ontspannen. Kunst is heel belangrijk. Het ministerie van Onderwijs heeft kortgeleden nog 25 miljoen euro beschikbaar gesteld voor beter muziekonderwijs in de klassen. En onze good old Joop van den Ende heeft er nog eens 25 miljoen euro bijgelegd. En prinses Maxima heeft zich hier als ambassadeur aan verbonden.

Want muziek is goed voor je! Muziek verbindt namelijk, het is goed voor de sociale processen in een groep. Bij het musiceren gaan er hersenhelften beter samenwerken. Ik las het gisteren nog op Blendle. Professor Erik Scherder maakt samen met musicoloog Henkjan Honing en neurobioloog Dick Swaab een tour door Nederland met als titel “Miracles of music” om te vertellen hoe dat werkt. Welke knuffelhormonen er aan worden gemaakt. En hoeveel punten je EQ ervan stijgt, en dat je IQ er trouwens ook van stijgt, want het luisteren naar Bach stimuleert je beta-kant, en Mozart dan weer je doorzettingsvermogen, dus je gaat beter presteren bij lezen en rekenen, dat is aangetoond!

Dat brengt mij bij de kern van dit verhaal. Moet kunst eigenlijk nut hebben? Moet het ergens voor dienen? Of mag het ook 'l art pour l art zijn. Kunst om de kunst, met als enige doelstelling, het in beweging brengen van de menselijke ziel.

*“Er zijn genoeg vogels die prachtige muziek voortbrengen,
maar het wordt geen Don Giovanni.”*

Kunst is namelijk wat een mens tot mens maakt, wat de mens uniek maakt. Er zijn genoeg vogels die prachtige muziek voortbrengen, maar het wordt geen Don Giovanni. Er zijn kikkers die de meest indrukwekkende paringsdansen uitvoeren, maar het lijkt toch niet helemaal op het Zwanenmeer. Er zijn bevers die de meest ingenieuze dammen bouwen, die ook nog eens perfect functioneren. Maar het is geen Sagrada Familia. Of een Goetheanum, zo je wilt.

Met kunst, en dus met kunstzinnig onderwijs, breng je de menselijke ziel in beweging. En die beweging maakt (en nu moet ik uitkijken dat ik mezelf niet ga tegenspreken, omdat kunst dan toch weer “nut” heeft) dat je als mens jezelf kunt laten zien.

Ik wil hiervan het voorbeeld geven van het samen maken van de bamboe-piramide (zie de afbeelding hieronder). Met deze ogenschijnlijk simpele voorbereiding voor een Sint Jansfeest, ben je op veel gebieden bezig. Natuurlijk is dat een hele mooie bijkomstigheid. Maar het zorgt er vooral voor, dat de kinderen innerlijk in beweging komen, en willen leren, willen rekenen! Natuurlijk kan niet iedere les er zo uit zien, maar we kunnen wel proberen om, bij het voorbereiden van ons hoofdonderwijs, deze kracht in te zetten. Te proberen om bij elk hoofdonderwijs een innerlijke beweging in gang te zetten, het vuur bij de kinderen te ontsteken.

Een mens die zichzelf durft te laten zien, die beweeglijk kan denken, is in staat om het leven te hanteren, ten volle te leven en daarmee de wereld mooier te maken. Ik hoop, dat de vrijeschool nog steeds een school wil zijn, een school durft te zijn, die kunstzinnig onderwijs vorm kan geven.

Natuurlijk is het fijn dat bij ons zoveel kunstzinnige vakken op het rooster staan. Maar eigenlijk zou ons hele onderwijs doortrokken moeten zijn van kunstzinnig en vrij denken. Daarvoor is het nodig om van de platgetreden paden te stappen. De voorgekauwde werkbladen misschien nog even uit te stellen, of in ieder geval niet het hoofdonderwijs binnen te laten sluipen. En dat we toetsresultaten niet de maatstaf laten zijn voor de kwaliteit van ons kunstzinnig onderwijs.

Dat vraagt een beetje moed, een beetje durf, een beetje lef. Dat vraagt vertrouwen: in jezelf, in het kind. Wij verwachten van onze kinderen dat zij over zichzelf en hun hindernissen heen stappen. Aan ons om dat voor te leven.

DE RIVIER

De vrijeschoolbeweging in Nederland groeit. Steeds meer ouders en kinderen vinden een weg naar steeds meer vrijescholen en afdelingen voor vrijeschoolonderwijs. Ook zijn er gelukkig steeds meer leraren die deze weg weten te vinden. Op de vrijescholen worden hierbij ook vraagtekens gezet. Is de groei wenselijk? Leidt het tot een verrijking of verwatering van de kwaliteit van de vrijeschoolpedagogie? Is het een teken van bloei of is het een woekering? Zijn we nog wel echte vrijescholen?

ECHTE VRIJESCHOLEN

Ik ben van mening dat we echte vrijescholen zijn en blijven als we weten waar we vandaan komen en ons met bewustzijn blijven ontwikkelen. Als we met respect en oprechte belangstelling de interne en externe dialoog over het vrijeschoolonderwijs kunnen voeren. Dan leren we hoe we ook in deze tijd goede vrijescholen kunnen zijn. Voor mij is het uitgangspunt binnen het vrijeschoolonderwijs dat ieder individu iets meebrengt dat niet uit erfelijke stroom komt en niet door opvoeding wordt meegegeven. Dat we daar respect voor moeten hebben en dat we – naast alle andere dingen die we op scholen ook moeten doen – ruimte moeten geven aan de ontdekking en ontwikkeling van dit eigene. Zodat alle leerlingen tot hun eigen volwassen persoon uit kunnen groeien.

WORDEN WIE JE BENT

In de moderne (pseudo-) wetenschappelijke opvatting zien we de mens en het menselijk gedrag doorgaans als het resultaat van stoffelijkheid en de effecten van de natuurwetten die daarin werkzaam zijn. Natuur en opvoeding hebben ons gevormd, maken ons tot wat we zijn. In de sterkste vorm van dit determinisme is geen ruimte meer voor de vrije wil en verantwoordelijkheid: je bent gevormd en door krachten in de natuur en daardoor geworden wie je bent.

‘Worden wie je bent’ betekent voor mij net iets anders. Het suggereert dat er iets is, al is het maar een klein lichtpuntje, dat zich buiten oorzakelijkheid en determinisme beweegt. Een kiem of kern, met een grote potentie en enige vorm van eigen richting. Dat is ook wat we in onszelf en elkaar zoeken. Een zelfstandig wezen, een persoon, een individu. Die zelfstandig kan oordelen en verantwoordelijk kan en wil zijn voor het eigen handelen – in relatie tot alle anderen en de wereld.

Dat is waarom we binnen de vrijescholen menen dat een mens nooit een object mag worden van een andere mens en ook geen object van onderwijs. We willen mensen niet behandelen als wezens die gedomesticeerd mogen worden, zoals we met andere bewoners van onze aarde hebben gedaan. We willen niet dat onze jeugd wordt gevormd naar een vast model of inzicht, maar dat zij begeleid wordt naar volwassenheid en volwassen deelname aan de wereld. Daarbij wordt wat elke mens als kleine eigen kiem in zich draagt gekoesterd, gevoed en gestimuleerd.

VRIJHEID

De vrijheid die nodig is om ontwikkelingspedagogie te bedrijven wordt natuurlijk altijd beperkt. Door krachten van buiten en krachten van binnen. Enerzijds zien we eisen en invloeden van ‘buitenaf’ die grenzen stellen aan de eigen ruimte tot inrichting van het onderwijs. Normen op het gebied van de kwalificatie zijn acceptabel. Ook Steiner wees er 100 jaar geleden al op dat de leerlingen na de zesde klas aansluiting zouden moeten hebben bij het (regulier-) vervolgonderwijs. Maar dit brengt ook kerndoelen, referentieniveaus eindtoetsen en volgsystemen met zich mee. De mate waarin we ons daaraan moeten conformeren kan een goed onderwerp van gesprek zijn.

Maar als we niet goed uitkijken worden ook de onderwijsdoelen op de gebieden socialisatie en persoonwording in steeds hogere mate voorgeschreven vanuit het politieke en economische systeem. Dan zien we ons opgenomen in een systeem dat jongeren ook op deze gebieden vormt naar de wensen en eisen vanuit 'overheid en bedrijfsleven'. Zullen we er als vrijescholen in slagen de op deze gebieden eigen ontwikkelingsdoelen te formuleren en aan te tonen dat ons onderwijs mogelijk bijdraagt aan deze ontwikkelingen?

MORELE KOMPAS

Anderzijds zien we ook binnen onze eigen scholen - bij teams en schoolleiding - tekenen van onvrijheid. Scholen en leerkrachten die vanuit een eigen particuliere opvatting van het onderwijs - al dan niet gevoed vanuit de antroposofische bron - leerlingen tot in alle details voorschrijven wat ze moeten doen en hoe ze het moeten doen. Leerlingen in spreken en verhalen indringend confronteren met de persoonlijke visie van een individuele leerkracht. Het morele kompas, de waarden en oordelen van de leerkracht kunnen de ontwikkelingsmogelijkheden van kinderen ook beperken.

IN ONTWIKKELING BLIJVEN

Er komen steeds meer leraren en onderwijsondersteuners naar de vrijescholen die de antroposofie en het vrijeschoolonderwijs nog niet goed kennen. Zij worden door bijscholing en interne scholing en collegiale consultatie ingevoerd in het vrijeschoolonderwijs. Anderzijds brengen ze veel nieuwe inzichten en inspiratie mee die de scholen kunnen versterken en vernieuwen.

Het is een uitdaging om als vrijeschoolgemeenschap in deze interessante en dynamische periode 'bij elkaar te blijven' en ook zelf in ontwikkeling te blijven. Dit in eerste instantie door de gesprekken te voeren over wat ons inspireert, maar ook en vooral over de praktijk van ons onderwijs. Over wat we doen in de klas en waartoe we dat doen? Over onze verwachtingen bij onze pedagogische en didactische interventies, en over hoe het werkt, hoe het uitpakt.

VRIJESCHOLEN IN DE 21E EEUW

Open gesprekken met alle deelnemers. Want de medewerkers van elke vrijeschool kunnen slechts samen, in gemeenschappelijkheid, de pedagogisch-didactische verantwoordelijkheid dragen. De keerzijde van de ruime professionele autonomie is dat er actief en open verantwoording wordt afgelegd aan alle betrokkenen. De vrijescholen kennen een prachtig veld van inspiratie. De antroposofie en het vrijeschoolonderwijs, dat zich in de afgelopen eeuw heeft ontwikkeld door de inzet en betrokkenheid van duizenden leerkrachten, onderwijsondersteuners, kinderen en ouders. Alle mensen die in de afgelopen eeuw naar de vrijescholen zijn getrokken droegen bij aan wat de vrijeschool nu is; ieder op een eigen wijze.

De vrijescholen richten zich daarbij hopelijk niet uitsluitend in retrospectief naar een zuivere bron, ver weg in plaats en tijd, maar zoeken actief naar de voeding die zij samen kunnen vormen in deze tijd, in de 21e eeuw.

